هندکي

او

هندکو

لیکونکے

خواجه محمد سائل، بهادر کلے پېښور

ټول حقونه د لیکونکي په حق کښې محفوظ دي

د کتاب نوم ———— هندکی او هندکو

د لیکونکي نوم ———— خواجه مُحمّد سائل

د چاپ نیټه ———— جون ۱۹۹۸ ء

بیعه ———— اَتیا (۸۰) روپۍ

پریس ———— سلیمان پرنټرز پېښور

کتابت ———— سیّد حضرت شاه

فہرست

څوخپلې خبرې

دَ هندکي او هندکو متعلق تاما دَ دې تحرير غټ مقصد داد ے چې دَ هغه ليکونکو دې ځايه فرضي او دروغونه ډک ليک نخ نيوۍ وشي چې څهٔ مودې راسې دَ تاريخ دَ اصليت او حقائق دَ شکل مسخ کولو کوشش کوی. او دَ هندکي هندکو متعلق دَ ځانه جوړ او په دروغو بناء دلائل پيش کوی. مادَ دې کتاب ليکلو کښې دَ اختصار او محض په تاريخي بناء شواهدات او حواله جات نه کار اخيستې دے او کوشش مې کړے دے چې بحث او تبصرې نه اجتناب وُشي. او په دې موضوع دَ قديم مؤرخين ليک او تحرير دَ قارئين او لوستونکو مخې ته کيښودے شي او د هغوئ دَ صحي او غلط ادکره کسو ته جاج واخلي او صحي راسې خاتمه کړي. تاريخ په حقيقي شکل پرده را ښکاره او په هوا کښې مارغان نيول دَ عقلمندانو کار نهٔ دے. بلکه دغه هوائي او بې سر و پښو خبرې بيانات او تحريرات دَ ختم او تېښتو بو زغت شي.

د هندکي او هندکو متعلق د انګرېزي سلطنت دوران ملکي او غیر ملکي مؤرخینو او اهل قلم ډېرڅه لیکلي دي. پښتو ادب کښې د ځینو شاعرانو په کلام کښې هم د دوی متعلق ذکر موجود دے. د دې ټولو مؤرخینو په نز د هندکي او هندکو د هندوستان نه د راغلیو هندوانو ژبه ده. البته د جارج ګریرسن د تحقیق نه په اول ځل دغه زمانه پته ولګېده چې دلته هندوان یا د مغربي پنجاب نه راغلي مهاجرین کومه ژبه وائي. نو دا د دریاب جهلم د غاړې د رهنا بارې دوآب لهانډا[1] ژبه ده

د رنجیت سنګه د پنجاب په سیمه د بربریت او د دهشت او د دې په نتیجه کښې خوف و هراس د مغربي پنجاب د لانډا ژبې ویونکي مجبور کړل چې محفوظ علاقو ته هجرت وکړي. دریاب جهلم نه راپورته د سنده ساګر علاقې نه د پرنا یات خلق په تېښته داوُ رسېدل او چې سکهان دریائ جهلم نه راپوري وتل نو د مهاجرینو پوله ئې تعداد د غرونو کښې پټ شول. دریائ سنده نه راپوري وتل - او پښتون قوم ځکه یې پناه واخسته. او پښتون د اسلامي ورور ولۍ جذبې او اسلام ځکه د بې کچه مینې تحت دوئ ځان ځکه د کډوالو آباد کړل. همغه بیله خبره ده چې سکهان دریائ سنده نه هم راپوري نه وتل. د پښتنو کورونه

---

[1] د هندي یا اردو لهجې برعکس "لها نډا" لفظ یا نوم به په راتلونکي ټیک تحریر کښې د پښتو د ټیک دود دستور او لهجې مطابق "لانډا" لیکلي شي.

ورانه شول، وُسوزل بدل او غروز پلو لاړل. خو اخپر کار حالات نا سم شول. د مغربي پنجاب نه کوره نۍ اوره مهاجرین او پناه گزین دلته مستقل پاتې شول او د پښتنو په سیمه اباد شول.

پښتون تجارت پېشه ساهوکاران نه وو. دوکانداري او نورکسب وهنرته یې په سپک نظر کتل. د پنجاب دغه نوي آبادکارو ته د دوی د دغه کمزورۍ لویه فائده ورسېده. څه موده تېره نه وه چې دغه مالدار شول او د کورمحلت او جایداد خاوندان شول.

لکه چې مخکښې ذکر شوی دی ډېرو انګرېز مؤرخینو د هندکي هندکو متعلق کافي معلومات او تحقیقات کړي دي. او هېڅ قلم ته یې کار ندی. چې د تاریخي کتابونو څخه استفاده وکړي او لوستونکو ته صحي معلومات ورکړي. په دې کتاب کښې زه کوشش کوم چې د هرکم سرچینې ذکر او اقتباسات رانقل دي. تو بائید دي چې زه مونږ پښتانه او هندکي لیکوال د دغه تواریخي کتابونو مطالعه وکړي او په حقیقت بناء مستند معلومات او مواد راټول کړي.

د صوبې د نوم متعلق نن سبا پښتون هندکي لیکوال مختلف قسم تجاویز او نومونه پېش کوي. په کار ده چې په دې موضوع یو سرسري شان رڼا واچوو چې حقیقت واضح شي.

د صوبه سرحد د نوم نه آګاه هردا علاقه خپنې لیکوالو د "روه" خپنې د کوهستان[له] او بغیله پښتنو د پښتونخوا په نوم سپېړنده.

له علامه اقبال تو واري دا سیمه بخپل کلام کښې د "کوهستان" په نوم یاده کړې ده.

د پښتونخوا نوم باره کښې ئې مضامين د ۱۹۷۲ء بانګ حرم پښتو برخه. سن ۱۹۹۰ء کښې، د ورنۍ تېرپوست د خطوط کالم کښې - ۱۹۹۱ء کښې ئې ما چاپ کتاب "کوټه اسپي د پکتو یک سرخط تحت" او ۲۲ دسمبر ۱۹۹۷ء مشرق اخبار کښې چاپ شوي دي.

"پښتونخوا" د سياسي بحث مباحثې، مخالفت او ذاتي انانيت نه بالاتر او مضبوط نوم دے. چې د پښتو ادب د کلاسيکي شعرا د ادوارو په کلام او تحرير کښې تسلسل ورسره موجود را روان دے. د دې تاريخي حقيقت او اصليت نه انکار د پښتون قوم د شخصيت، اصليت، ادب، تاريخ او د سنګو ترنارکو نو کلو تو قدامت نه سکوت منکر بدل دي. د حقائقو نه چشم پوشي او نمي په کو نه پېژنول دي. د پښتونخوا د نوم نه انکار پښتو ادب ته نا انصافي او ظلم دے چې د پښتو ادب هيڅ بو ييکول دې قسم نيا نيه او د تاريخ حقيقي شکل بدلول او په بل رنګ کولو نه نيا رنه دے.

روه

د تاريخ فرشته ليکونکے محمد قاسم داسې د "روه" يعنې غر" په نوم ياده کړېده - او د دې ځاۍ اسېدونکي "افغان" بيانيي - هغه په دې علاقه د "هند کې" د ميشت او استوګنې هيڅ ذکر نه کوي.

"روه" سے مخصوص کوهستاني سلسله مراد ہے. جو لمبائي ميں بجور سے سيوي اور چوڑائي ميں حسن ابدال سے کابل تک پھيلا ہوا ہے"

(تاريخ فرشته جلد اول ص ۸۲)

نعمت اللہ ہروی لیکی :

" روہ " عبارت است از کوہ مخصوص کہ ابتدائے طول آں از داد کلیا بوڑتا قصبہ سیوی از توابع بکھر و با اعتبار عرض از حسن ابدال تا کابل و قندھار در حدود این کوہ واقع است . کوہ سلیمان و کوہ اشنغر در مابین این کوہ است "

(مخزنِ افغانی)

محمد حیات خان خلف محمد کرم خان متوطن واہ ضلع راولپنڈی لیکی : " حصۂ شرقی بنام ملک روہ ، یعنی پہاڑی نامزد ہوا ۔ محمد اکبر بادشاہ نے تقسیم صوبجاتِ ہند کے وقت اس ملک کو صرف بنامِ صوبۂ کابل تحریر کیا ... روہ کی حدود کو اُس وقت کی مؤرخوں نے جانب شرقی دریائے سندھ کو عبور کرکے حسن ابدال تک جا لکھا ہے ۔ بلکہ مؤلف کے زمانہ میں بھی اکثر جغرافیہ نویس افغانستان اور بلوچستان کو ایک حلقہ میں لکھ دیتے ہیں ۔

(حیاتِ افغانی ص ۳)

سید الطاف علی لیکی :

" روہ " افغانستان میں کوہستان کا ایک وسیع سلسلہ ہے ۔ جس کے شمال میں کوہ کاشغر جنوب میں بھکر اور بلوچستان ، مشرق میں کشمیر اور مغرب میں دریا ہلمند ہے ۔ جو قندھار کے قریب بہتا ہے ۔

(حیاتِ حافظ رحمت خان ص ۲)

ډاکټر حبیب الله تږي لیکي:

د "تاریخنامهٔ هرات" او "روضات الجنات في اوصاف مدینة الهرات" او ځینو نورو اسنادو له حقیقي مطالعې او تحلیل نه وروسته سړی دا ویلی شي چې د ځینګېز یانو د وخت نه (افغانستان ریښتونخوا) په عمومي ډول د هرات نه ترکشمیره، سیستان نه ترا باسینده او چترال نه تر بجېږه غرب پورې پروت وو

(په هند کښې د پښتونخوا او او بیا ترډ ایجاد او ورکړې پراو نه.

(د سر محقق نړۍ هېواد مل ص۱۱)

سر اولف کیرو لیکي:

"داحقیقت لکه د نمر ښکاره دې چې د کند هارا سرحدي مار کله دو. پښتانهٔ چې نن هُم مار کله ته راوُرسي نو هغوی داسې محسوس کړي لکه چې خپل کورته راورُسېدل. او یا خپل کور ته بېرته راوان دي.

(پټان ص۸۳)

"د بېږ پښتون په نظر کښې هندوستان هغه ملک وو چې سرحد یې د دره مارګله بلې غاړې نه شروع کېدو. (ټیټه) د پښتو ادب یوه ذره تپه ده.

[illegible] ملک ته پرېږنه ... ورته بانډ وان د مارګلې په کنډو بدمه

صوبه کابل او مشرقي افغانستان

د مغل دوران حکومت صوبهٔ کابل، د دریاب جهلم پورې پر ته علاقه وه او د درانیانو په زمانه دا علاقه د مشرقي افغانستان په نوم یادېده.

د رنجیت سنگه د قبضې نه وروستو د پښتو داتک او هزاره علاقه د سکه حاکم تحت وه او د سکه اخیرنی نوجدار سردار چتر سنگه وو. ۱۸۴۹ء کښې د چتر سنگه د شکست نه پس د دې سیمې حکمران انګرېز شو.

د انګرېز سرکار آخری دوره کښې چې د تورې او مړانې ځای کسب و هنر او تعلیمي قابلیت واخیستو. د منتو او جنګي صلاحیت مقام چرب ژبانې او سیاست ونیوو - د شمشیر زن او بهادر کلیوال راج، خانی، سردارۍ او حاکمیت ختم شو او د حکومت و ملازمت اهمیت ښاریانو ته منتقل شو. نو د ښار په سیمه هند کې مهاجرین د ښهٔ قسمت او روزنې مستقبل مالکان شول. د پاک بهارت د وېش نه پس د سرکاری ملازمت په اهم عهده و د ښاري علاقو باشندګان تعینات شول او د کلیوال علاقو پښتانهٔ وسېدونکی د هر قسم سهولیات او مراعات نه محروم شول.

صوبه سرحد

۱۱ ستمبر ۱۸۰۳ء و دچې انګرېز جرنیل لارډ لیک آګره او دهلي فتح کړل. مغل بادشاه شاه عالم ثاني او دده نه وروستو مغل شاهان برائے نام د دهلي بادشاهان شول. او دا سلسله د بهادرشاه ظفر ۱۸۵۷ء تر بادشاهت جاري وه. انګرېزانو د آګره، دهلي، اوده، روهیلکنډ او فرخ آباد مفتوحه علاقو نه یوه صوبه تشکیل کړه او د دې صوبې نوم یې شمال مغربي صوبه N.W.P. کېښود ددې څکه چې دغه صوبه دغه زمانه کښې د دوئ د هندوستان د حکومت په شمال مغرب اړخ پرته وه.

مارچ ۱۸۴۹ء کښې انګرېز د سکهه سلطنت اخبر عاپاني علاقه بشمول پښور، هزاره، اټک، چاترسنګه نه قبضه کړه او انګرېز د خیبر غرونو څواته راورسیدو. پوئېځوس کاله انګرېز سرکار سکهانو انتظامي ډهانچه نسبتاً دستور بحال وساتله او د خپل ضرورت مطابق یې لږ دېر ردوبدل وکړو. خو د پښتنو د انګرېزانو خلاف الغاو تلغاو متواتر جنګو نه او جهاد انګرېزان مجبور کړل چې د دې علاقې د انتظامي

صلاحیت او فعال بندوبست په غرض یوه نوې صوبه تشکیل کړې ـ
څرنګه اوس د انګرېز سرکار د حکومت په شمال مغرب برید دا علاقه وه
نوې دې وجه یې دا صوبه د صوبه سرحد په نوم متعارف کړه.

The province of N.W.F.P. was constituted on the 1st March 1901
(Census of India 1901 by H.H. Risley and E.A. GAIT page-66)

ترجمه: د شمال مغرب سرحدي صوبه په یکم مارچ ۱۹۰۱ء وجود
کښې راغله د N.W.P. او د N.W.F.P. په نومونو کښې توارد او
یو شان والې وو لوظ ورې وه چې د N.W.P. نوم بدل شي نو په دې اساس
د N.W.P. نوم متحده صوبه جات اوده واګره[1] شو او د بدقسمتۍ نه د
پښتونخوا نوم د انګرېز سرکار په کاغذات شمال مغربي سرحدي صوبه شوه.

In 1901 Lord Curzon created on the western frontiers of our country a new Province, named N.W.F.P. with a view to defend the country from all possible dangers as also to solve the tribal question. in order to avoid confusion of the similarity of names between the new province and the earlier North Western Province, was re-named as the United Province of Agra and Auadh.
(History and Administration of N.W.P. By Dharma Bhanu P-407).

ترجمه: سنه ۱۹۰۱ء کښې لارډ کرزن زمونږ د ملک په مغربي سرحد
یوه نوې صوبه تشکیل کړه او د دې نوم یې شمال مغربي سرحدي صوبه
کېښودو. چې ملک د هر ممکن بېروني خطرات نه محفوظ وساتي.
او د قبائلي مسئله هم حل کړي. د نوې او زړې صوبې په نومونو کښې د
یورنګۍ لرې کولو په غرض زمونږ صوبه د متحده صوبه جات اوده
واګره په نوم شوه

---

۱. نن د پاک بهارت د ویش نه پس اوس دا علاقه د اُتهر پردېش **U.P.** په نوم صوبه ده.

رائے بہادر دیوان چند اُبھرائے لکی ،

It may be said that Ranjit Singh created NWFP by sweeping the Afghans back across the Indus into their mountains.
(The Evolution of NWFP by D.C Obhrai. Page 30).

ترجمه: دَشمال مغرب سرحدی صوبه حقیقت کښې هغه وخت وجود کښې راغله چې رنجیت سنگه پښتانهٔ دَ دریابې سند ه په شاغرونو ته واپس وُتمبول.

۱۸۴۹ ء کښې چې انګریزان دَ پښتنو په سیمه قابض شول. نو بقولِ آرتهرسو پنسن ــ

The Frontier Province an inexhaustible vein of excitement. It was a testing ground for new weapons, it was a live training area for officers and men; it made the army feel that it had a real job to do.
(NW.Frontier Page 343)

ترجمه: سرحدّ جوش نه ډک یونهٔ ستړی کیدونکی اعصاب راکړل. دا ځائې دَ نوې وسلې دَ پاره آزمائشی میدان وو. افسرانو او ځوانانو دَ پاره دَ ښه او ملکوک تربیت علاقه وه. دلته فوجي ځوانانو محسوس کړل چې حقیقي معنوکښې دې فرائض په غاړه دی .

مونږ دلته دَ اللہ بخش یوسفي دَ یو تقریر نه اخذ دَ دې خوکرښو بیان دَ کرهم ضروری گڼوچې هغهٔ دَ خلافت کمیټۍ او سادات رضا کار بو اجلاس نه کړے وو .

Allah Bakhsh Yusafi who referring to Sir.Hamilton Grant's remarks in regard to the Pathans that they would destroy the peace of India if the British left.(S B Diary S.No.37. B.3 dated 24-01-1930)

ترجمه : اللہ بخش یوسفی دَ سر هملٹن گرانټ دَ بیان په حواله ووې چې کهٔ چرې انګریزان هندوستان نه لاړل

نو پښتانهٔ به د هندوستان پُرامن ماحول تباه او برباد کړی.

پښتونخوا

مونږ پښتون دُښمن قوتونو په قسم قسم نومونو یاد کړی یو. د دغه غیرپښتون مؤرخین د نومونو افغان[1]، پټان، کوهستانی او روهیله برعکس پښتون همیشه نَپل ځان هم پښتون یاد کړېږي. د غیرپښتون مؤرخین دغه نومونه ځینې وخت د دوی په تتبع کښې اِرادتًا یا غیرارادی طور پښتون شعراو او ادباؤ هم استعمال کړی دی.

دغسې غیرپښتون مؤرخین که هرڅونه مونږ علاقه د "روه"، "کوهستان" یا شمال مغربی سرحدی صوبه یاده کړېده ولې پښتون دا صوبه د پښتونخوا په نوم پېژندله. دلته زهٔ د هیرو ډوټس، بطلیموس او نور یونانی وغیره مؤرخین د پکتیکا، پکتیا، پکتی ها نومونو ذکر نهٔ کوم، بلکه د قدیم پښتو شاعرانو او ادیبانو په واسطه وایم چې هغوی دا علاقه د پښتونخوا په نوم پېژندله.

ښکارندوی ۱۲۶۲ء، هوتک بابا ۱۲۹۳ء تا ۱۳۰۱ء، اخون درویزه ۱۵۳۳ء تا ۱۶۳۸ء، خوشحال خان خټک ۱۶۱۳ء تا ۱۶۸۹ء، صدرخان خټک بن

---

[1] افغان د ارمینی ژبې د اوغان معرب شکل دے چې معنی یې "غر" دے.

خوشحال خان خټک، سعدالله خان مومند ۱۶۷۵ء تا ۱۷۴۵ء، پیر محمدؒ کاکړ ۱۷۰۹ء تا ۱۷۸۹ء، احمد شاه ابدالي ۱۷۲۴ء تا ۱۷۷۲ء، علي اکبر بن قاسم ۱۷۳۴ء تا ۱۷۸۹ء، میاں نعیم متي زی ۱۷۶۷ء تا ۱۸۱۵ء وغیره. د انګریز حکومت د قیام او د د پ صوبې ۱۹۰۱ء کښې د تشکیل نه ډېر اګاهو دا علاقه د پښتونخوا په نوم یاده کېږي ده.

د هندکی هندکو متعلق زما دا معمولي کوشش کچا سپکا وے یادونا وے هرګز نه دے بلکه زما غټ مقصد تاریخي حقائق بیانول دي. تاریخ د تصوراتي، خیالي سوچ و فکر او فرضي داستان نوم نه دے تاریخ د تېرو واقعات وحالات په ټهوس دلائل بناء او د نقل په تول پوره محکم بیان دے. چې یو مؤرخ یې یو نسل نه بل نسل ته امانت سپاري او راتلونکې نسل د قومونو عروج و زوال په دغه صفا شفاف آئینه کښې ګوري او د خپل مستقبل تعین د دغه تاریخي حقائق په رڼا کښې کوي.

تاریخي پس منظر

د افغانستان د لوري په يو وخت د پاک و هند په سيمو د مسلسل او متواتر حملو، چپاؤ، او قبضو دوره وه. دغه زمانه به مېړه اني غلا ته وسپېدل اولس وند شپږ وڅل کړان او نا ممکن ده. دلته بو دو باشي پښتنو ونو اود د غرو په لمنو او غواګانو کښې وو. ځکه چې حمله کوونکو د غار نه مرګ د غرونو تنګ د شوارې لارې او قدرتي قلعه بندي ته د ترسند د محافظت ضامن وې. د مېړه اني سيمو ته په نه مرګانه دعوت

او د ځان و مال د تباهي باعث وو.

تاسو ګورئ چې نه مونږ د تاریخ د ذرو تهذیب اثار عموماً د غرونو په سر او خوا کښې را وړې. او داسې د پوکم اثار د غاړې په میداني سیمو مونده شي. د غه وجه ده چې د پنجاب په سیمه کښې یو خواد پینځه دریابونو، جهلم، چناب، راوي، ستلج او بیاس د تباه کارۍ په سبب انساني تمدنونه ناممکن وو چې نن په دې ترقي یافته دور او وسائل باوجود هم په دغه علاقو مېشته ابادۍ ته هر کال کافي نقصان او زیان رسي او هر کال د برشکال په میاشت کښې د پنجاب کلي ښارونه کلي او ښارسې ذ دې سیند د نو د سیلابونو نه د لاندې دي، نو بل خوا د آریا، سیتهین، ساکاکشن، ایراني، یوناني، هن، ترک وغیره اقوام چپاؤنه او یلغار وو چې د پنجاب په سیمه انساني تمدن تقریباً ناممکن او مشکل وو. دا د ظهیرالدین بابر د دوران نه پس او د مغل شاهانو فراست وو چې د کابل سلطنت یې په هر حال د هند د سلطنت یو ضروري جزو او برخه وساتله. او ذ دې اصولي د هند سلطنت څخه شمولیت که پښتنو د پاره په راتلونکي وخت د هر ځای لویې مصیبت ورنو پنجاب د پاره یو نیک فال او لویې برکت وو.

د کابل و پېښور صوبې آمدني کمه ده. خو د الشون
دا بیمه د هندوستان پاتک او د دروازه تنبي د هندستان
مغل بادشاه د دې ځای نه فوجي مصارف د پاره کافي رقم

په دې غرض استوی چې ایران و توران څخه د دې ځای سرحدات محفوظ وی. صوبهٔ کابل پخوا نه ما ته د هندوستان د قلمرو نه خارج وه. او تورانیانو د هندوستان سرحدات لوټل نتیجه دا وه چې پنجاب هر وخت وران و وېجاړ پروت وو او س چې کابل د هندوستان د مغل بادشاهانو ته دے نو پنجاب آباد دے او هندوستان محفوظ دے "

(خلاصة التواریخ ص ۱۳۶ ، تصنیف و تالیف ۱۶۹۶ء)

د مغل سلطنت دوران د پنجاب ذکر په اولنی ځل د تاریخ په پانهو څرګند او ښکاره کېږی. دې نه اګاهو مونږ د شاهنامهٔ فردوسی په صفحات د پنجاب د دوو ځایونو لاهور او ملتان سرسری شان ذکر وینو. چې د هندوستان په لار محض د بانډه جات حېثیت لری. او د وسط ایشیا او هند ترمینځ د دې اوپراؤ مرکز ونه وو.

اندازه ده. چې د مغل سلطنت د مکمل ضمانت او تحفظ په سبب د پنځه دریایونو ترمینځ دې سرسبز و شاداب سرزمین اهمیت بیا موند. د مختلف علاقه جات خلق دلته راغلل، خصوصاً هغه خلق چې د هندو برهمن د ظلم او جبر نه تنګ وو. د کوکروند ې په مخرفی دلته د پرشول د حملو، چپاؤ او یلغار وېره تر هه ورکه شوه. د خطرات نه ډک پرآشوب دور ختم شو، د امن او اطمینان ژوند یقینی شو. کلی، ښارونه آباد شول او د ژوند تسلسل قایم شو. د هندوستان د خلقو عموماً او د پنجاب خصوصاً

پښتون قوم څخه ارشه دریشه، ټک راټک او روابط عام شول. د پښتون
د تورې شرنګ او شرقي څخه سم کړې ځای د تعلقو رواداریه، مهمان
نوازیه او ورورولیه څخه بلد شول او د پښتون په سیمه کې مستقل
سکونت پامنه دار شول.

تاریخ لوستونو څخه معلومیږي. چې د قدیم هندوستان حدود
دریابي جهلم ته ښکته بالعموم او سرهند ته بالخصوص شروع کیدل
د دریابي سنده او دریابي جهلم منځو مانه د سنده ساګر
علاقه ښاري، غیر آباده او خشکه وه. د خشک سالۍ او بهرنیو قوتونو
د حملې په سبب دلته خلق د برکم وُسیدل او دا سیمه د هندي
اقوام او پښتون ترمینځ د No Man Land یا Buffer Zone حیثیت لرلو.

د ګندهارا تهذیبي دوران ټیکسلا د ګندهارې شاهانو د ګرمۍ په
موسم صدر مقام وو چې د دریابي سنده د موجونو او سیلابونو په سبب
خپل ځان د بهرني حملې ورنه محفوظ ساتي. د مغل سلطنت په دور
کښې چې دا علاقه د صوبه د کابل برخه او حصه وه. نو د حسن ابدال ډیر
لویې اهمیت وو. کشمیر ته د کاروان د آمد ورفت او تجارت لار د
حسن ابدال پکهلې په علاقه وه. مغل شاهان اکثر د حسن ابدال پکهلې
په لار کشمیر ته تلل. دغه دوران د پښتنو څینې قبائل دلته آباد وو
چې د دغه وخت ټیک تحریر او سفرنامو نه په دې علاقه د پښتنو د
مېشت پته لګي. واصل روښاني ۱۵۷۳ء تا ۱۶۲۸ء لیکي:

س

خټک واړه په ساړه په غومه ستېږي
له خوارۍ يې نغري مه شه پړسېږي
د بنګښ د مُغل لاس ور سپېدې نه شي
په طالع د مېيانو شه رهزن
درپسې د بنګښ ملک يې مُسلّم کړه
دعوي کيږي دے د اټک د سرې بن

د قصهٔ مشائخ (تصنيف ۱۷۳۲ع) ليکونکی خواجه محمد بنګښ د اټکی
په تن د د اټک قلعه کې چاپېره پښتانه آباد دي.

"در آن عصر اکبر بادشاه درین ملک آمده فکر ساختن قلعه و آبادی شهر کرده. و بنای یک بُرج قلعه در میان دریا کردند. که هر چهار طرف قلعه و شهر قلیم عظیم است. چنانچه طرف شمال نه صد ۹۰۰۰ هزار سبزه افغانان یوسفزئی سکونت دارد. و سمت غرب آن قلعه افغانان خټک، و طرف جنوبی افغانان بهنگی خیل و طرف شرقی افغانان سرکانی، دوتانی، و تری و غورغشتی وغیره اقوام سکونت دارد" (ص ۴۵)

ترجمه: اکبر بادشاه د خپل دوران (۱۵۸۱ع) دې ملک ته راورسيد قلعه او ښار يې آباد کړل او د دریاب په منځ کې يې د قلعې يو بُرج تعمير کړو. څکه چې د قلعه او ښار څلور واړه

اړخه مضبوط دښمن پروت وو. شمالاً لنډل ته ترې کم یولاکه ناڅوه یا نه یوسفزي وو. د قلعه غرباً خټک وو. جنوباً بهنګي خېل خټک وو. او شرقاً سرکاني دوتاني ترین او غور غښتي وغیره پښتانه قومونه آباد وو."

هري رام ګپتا لیکي:

"داځای (راولپنډۍ) د سکهه سنګر تېپور په تحت دے. دلته ډېرو یا تن خټک آباد دي سکهان چې حمله وکړي نو دوی خراج ادا کړي. خو چې هغوی ستانه شي نو دوی بیا خپل آزاد حیثیت برقرار وساتي. د راولپنډۍ نه څو په یو رته شپږ میله لرې "خارپوره" سرایې ده. چې جرخت ورڅخه د اوبو لختې بهیږي. په وله د پنځ ښتو پل دے. زمیندار یې پښتانه دي. سکهانو په دوی حمله وکړه. د دوی ښار وی ئې بوتلل خو د دوی اطاعت یې ونه منو. دې نه پورته حسن ابدال دے. چې زمیندارا یې پښتانه دي او د کابل حکومت ته خراج ورکوي. دې نه اخوا شمس آباد دے چې خټک پښتانه یې کروندګر دي. بیا اټک راځي چې د دریاب سند نه په غاړه د یوغر کیا سه پروت دے دلته د ره زره کوره آباد دي قلعه یې د خټکو پښتنو قبضه کښې ده." (لاهور مغل رانګرېزي) ص ۳۰۳)

د تاریخ ضلع پشاور مطابق:

،، دُرِّ دُرّان (احمد شاه ابدالی) بذاتِ خود پشاور سے روانہ ہو کر بہمراہی سعادتمند خان خٹک فوج مرہٹہ کے مقابلہ کو آیا اور اُن کو شکست دی۔ اور اُسی معرکہ میں سعادتمند خان کی کوششوں سے مشکور ہو کر بہ عطائے لقب سرفراز خان سرداری تا لب جہلم او سکو حاکم بنا دیا،،

(ص ۳۰)

د غوري خېل یوسفزي راتګ نه اګاهو د پېښور مردان او باجوړ و غاړه علاقو یاندې دلازاک آباد وو. اول یوسفزي راکوزه شول او د دریابي کابل په شمالي غاړه پراته دلازاک او سواتیان یې د هشتنګر، صوابۍ، مردان او سوات نه ۱۵۲۵ء کښې وکاډل. بیا ورپسې غوري خېل قبایل رابکته شول او د دریابي کابل په جنوبي غاړه پراته دلازاک یې د سلطان پوره په مقام ۱۵۳۳ء کښې د یو بې دست جنګ نه پس په تېښته مجبور کړل. سواتي قبایل د تهاکوټ او مانسهره ترمینځ د دریابي سنده شرقاً خطه باندې آباد شول او دلازاک د دریابي جهلم او دریابي سنده ترمینځ بودوباش اختیار کړه. خو جهانګیر بادشاه د دوی په دې حرکت ناراض شو چې څو وارې یې د کابل

و هند ترمینځ کاروان لوټ تالان کړو. هغهٔ د دوی یو لوی تعداد هندوستان پلو منتقل کړو. او د دوی د یو کم کسان په دې سیمه آباد پاتې شول. سواتیان د یوسف زی باجګذار شول او یوسف زی تر اټک و دریابې جهلم ورسېدل. نو د دې دوران د دریابې سندھ په پورتنی غاړه ختک، د غروټونه دا او د پېدل او د اکبر بادشاه او غوری خیل ترمینځ دښمنۍ او مخاصمت نه یې فائده پورته کړه او د اټک و نوښار ترمینځ آباد شول. د مغل او یوسفزی ترمینځ دښمنۍ دوی مزید مضبوط کړل او د اټک و دریابې جهلم ترمینځ په ټولی علاقه قابض شول. تر څو چې د شه حیثیت د رنجیت سنګه ترونخت قایم وو.

د اکبر بادشاه په زمانهٔ حکومت د باره موسند څینې کورنۍ د پېښور ښار مشرقي اړخ ته زرخېزه زمکونه نې دخل شول. بېچنی پلو لاړل. د دوی جاګیرداد خالصه سرکار شو. د دغه زمکو د کروندې د پاره وخت په وخت د هند رافضي او راجپوت سردارانو د هندوستان نه خلق راوغوښتل. دغه خلق دلته آباد شول متقل پاتې شول او د خالصوال په نوم مشهور شول.

د دلازاک شکست او غوری خیلو فتح محض د کلو جاګیرداد قبضه نهٔ وه بلکه په دې کښې کور کهتری څخه پیوست په لویه دېکی آباد د پېښور ښار څو کورونه، آسیه یاد وکانونه او د قلعه هم شامل وه.

غوري خېل د دې سيمې فاتحين او قابضين بلا شرکتِ غير وو. همايون
چې خپل ورور کامران ته شکست ورکړ دا او دلته يې د سکندر خان ازبک
سنبال دېره کړو نو د پړتار غوري خېل د پېښور قلعه سر دوباره قبضه
کړه او د محمد همايون اتو سوخ او قبضه ملکيت ختم شو. د مرزا محمد حکيم
په زمانه حکومت د پېښور په علاقه د مغل نظامت برائې نام وو
او د هندوستان په لوره لويې لار او شاهراه د حفاظت ترحد محدود وو.

د جاګير و سرپرخاوند تکړه بهادر شمشير زن غوري خېل پښتون
دوکاندار نه وو. کاشتکار نه وو. په دې وجه د هندوستان مختلف
اطراف نه خلق راغلل، دوکاندار او کاشتکار شول.

د کابل په سيمه که پخوانے ايراني نژاد سُني مسلمان تاجک دوکاندار
وکاشتکار وو نو د پېښور په سيمه هندي نژاد اعوان و باغبان دوکاندار
وکاشتکار وو. پښتانه محض مالکان وو او د دوئ کار شمشير زني او د
خپل کاروندا و حفاظت او تحفظ وو.

" Of all the races, Afghans are the Chief", both as predominating in numbers and as being the governing people"
(Afghanistan by H.W. Bellew P- 14)

ترجمه: پښتانه تر ټولو نورو نسلونو خلق نه زيات دي د تعداد او حاکميت دواړو په لحاظ دوی ته فوقيت حاصل دے.

د تواريخ نه څرګندېږي چې د سبکتګين او راجه جے پال ترمنځ
۹۷۹ء او محمود غزنوي او راجه جے پال ترمنځ ۱۰۰۱ء کښې چې د پېښور
پر مقام کوم جنګونه وشول. او د انند پال ۱۰۰۸ء کښې شکست نه پس
د پېښور سيمه د مسلمانانو په قبضه او ملکيت شوه او د پاک هند

علاقه ﺳﻨﻪ ۱۰۰۱ ﺗﺎ ﺳﻨﻪ ۱۰۲۶ د اسلامي لښکر متواتر او ولسو حملو د هند و شاهيه رعب، دبدبه او شان و شوکت ختم کړ. نو د پښتنو مسلمانانو رخ توجه او پام د پاک و هند په زرخېزه زمکو مرکوز شو. ۱۱۷۳ ع کښې د غوري قبائيلو يو مشر شهاب الدين محمد غوري د دهلي سلطنت قبضه کړو او دغلته يې په وړومبي ځل اسلامي حکومت قائم کړ دغه نه وروستو د پښتنو کښې شمېر بهادر شمشيرزن د پاک و هند په کافي زمکه قابض شول.

„ د هند په سيمه اسلامي تاريخ دراصل د پښتنو د فتوحات و مقبوضات تاريخ دے“.

(افغانستان از مېکمن صـ۳۶)

د پښتنو دغه شمشيرزن بهادر شاه زلو د پاک و هند علاقونه په وړومبي ځل د پر هندي نژاد ځان ځغځه د کار خدمت د پاره راوستل - دلته د دوئ نوکران چاکران شول، آباد شول، نسل يې زيات شو او دلته مستقل پاتې شول لکه بهادر کلے، لنډي پرنجو، نفرارخاني، بلاباي کړې تمردين او داسې نورو د پر وکلو کښې اوس هم دغه هندي نژاد خلق موجود دي. د هند کي په نوم مشهور دي. نسلاً اصلي زا به يې هېره کړې ده. پښتنو ځغځه کښه وه دي او محض په پښتو ژبه پوهېږي.

تزکِ بابری د روښې معلوم کتاب دے. چې دَ دې علاقې دَ ځینو قبیلو لکه آفریدای، یوسفزی، اورکزی، بنګش، توری، دلازاک ګګیانی، مومند، محمدزای، لوهانی، نیازی، عیسی خیل، خلجي او وزیر ذکر کوی.

بابر خو وارې دَ پښتون ښارَ دَ کوهاټ په سیل راغلے دے خو هغهٔ دَ پښتو رپه بیمه دَ هند کی قوم هیڅ ذکر کړے نهٔ دے.

دَ ګلبدن بیګم همایون نامه کښې دَ پښتنو ذکر موجود دے خو دَ هند کی په حقله تحریر ښتشته.

دَ ابوالفضل اکبرنامه، او آئین اکبری هم خاموش دی. دَ اکبر دَ فوج یوه لویه دسته دَ پښتونی قبائیل په ځوانانو مشتمل وه. خو دَ هند کی نسل څوک هُم دَ اکبر په فوج کښې شامل نهٔ وو.

وغه حال دَ تزکِ جهانګیری دے. عملِ صالح بادشاه نامه او عالمګیرنامه دَ هند کی نسل او ښې متعلق هیڅ اَثار نهٔ لری.

دَ علی محمد مخلص ،، حالنامه ،، صفا ښائی چې " بګرام " یا پښبور ښار دَ غوری قبائیل ملکیت او جائیداد دے.

،، اکبر بادشاه نیز با حوالِ ایشان بخشوده بدان قرار که از بزرگان وَلد خدایان غوریا خیل چند کس را به طریقِ برعمل طرفِ هندوستان برد. و وطن را که زمان قدیم بګرام بود والحال به پېښاور مشهور است. هُم

بدیشان مقرر داشت. (ص۱۵۵)

ترجمه : "اکبر بادشاه دوئ (غوری خیل) بخیل حالت پرښودل او په دې اقرارئ معاف کړل چې کوم دوئ نوکسان په هندوستان نه یونګا بوزی او کوم دوئ وطن چې بنحوا په بګرام مشهور دو، او داوس ورته پرېښود وانی، هم دغسې به کوم دوئ ملکیت وی.

دریاییې باره یوه زمانه کې پرېښود او ستي بانه او په مبهم بهیږه. چې کوم قصه خوانی په خواکښې اوس د شاهي کنه په نوم شهرت لری. دا تهو له علاقه کې "باړه موسند" نامکه کوه. جناح پارک، بچړه اوکم چاونهی علاقه کې خلیل تمام ملکیت وو چې مختلف ادوارکښې دا تهو لره علاقه کې وخت حاکمانو قبضه کړه. او دلته بیا کې بهر مختلف خلق آباد کړل.

" تپۂ سوم بنام قصبۂ باگرام مشہور ہے اور تپۂ خلیل سے چهارم حصه کا مالک سمجها جاتا ہے. مگر به باعث تبدیل حیثیت اِس باگرام کو اُس تپۂ خلیل سے مناسبت حصه نہیں ہے. یه قصبۂ باگرام ہمیشه به اختیار حکام رہا ہے. ہرایک حاکم وقت نے به لحاظِ خدمت کی، جس کو جاگیر یا برائے آبادی زمین عطا کی. وہی به منزلۂ مالک تصور ہوتا تھا. جس کا قبضه دیرینه ہوگیا. اکثر اُسی نے

زمین مقبوضہ کو بذریعہ بیع و ہبہ منتقل کرادیا ہے
اور بہ لحاظ قبضہ قدیم کے اُس کی طرف سے یہ انتقال جائز
سمجھا جاتا رہا۔ کل رقبہ ذیرہ باگرام کے اب چھبیس محال
تصور ہوئے ہیں۔ اور ہر ایک مورث نے علیحدہ علیحدہ
رقبہ بذریعہ خرید یا ہبہ یا باجازت حاکم آباد کرلیا۔
اور بعض خاص پشاور میں رہ کر مالک ہیں اور جو زمین
ملکیت سرکار سکھان یا سلاطین و امراء درانی کی تھی
اُس پر بھی اب انگریز سرکار ہی مالک ہے
(تاریخ ضلع پشاور از گوپال داس ص ۳۳۲)

هزاره

۱۳۹۸ کال دو۔ چې تیمور لنګ د پښتنو په امداد د دهلي تغلق حکومت تاخت و تاراج او پائمال کړو۔ د هندوستان نه په واپسۍ د شاهراهِ هند و کشمیر په حفاظت د نارو غوانانو پښتنو یوه پلټن

„هزار منګ" (منګ: پلټن) د چغتائي ترک توق (تومن) سردارانو ماتحت مقرر کړه. دغه هزار منګ اټک څخه نیولې د دریاب سنده په ښکته غاړه د پیچ په علاقه مقرر وه چې د بهرني حمله آورو نه دفاع د کشمیر یې وساتي. د هزار منګ په مناسبت دا علاقه د هزاره قریش په نوم مشهوره شوه. انګریزانو چې راغلل هغوی د راجه پکهل په علاقه مانسهره بشمول ایبټ آباد د هري پور د ضلع هزاره په نوم مشهوره کړه. او د مانسهره د سیمې د در نوم پکهلي مشهور شو. حالانکه مانسهره، ایبټ آباد او هم چې هري پور هم د هزار منګ د سرګرمو او ټولنې د اډانګې علاقه او مرکز نه وو بلکه د غازي، حضرو یعنې د چچ علاقه وه. البته د هزار منګ په دې نوچي دسته کښې کښې شمېر نیازي، مشواني، سرکاني سرواني، کوړانې او ترین جدون پښتانه شامل وو. نو غالباً ګمان دے چې په دې اساس دا نوم تجویز او خوښ کړے شو. هزاره، کشمیر انګریزانو په ګلاب سنګه د ۷۵ لاکه روپو په عوض ګانه کړو. خو د پښتنو سخت مزاحمت او متواتر جنګونو هزاره د ګلاب سنګه دست اندازۍ او قبضه ملکیت نه بهر کړه

هري پور

دسمبر ۱۸۱۲ء وو چې رنجیت سنګه په کشمیر حمله وکړه. عطا محمد خان یې مزاحمت وکړو. په ټکرونو پښتانه شهیدان شول نو شکست یې وخوړه او عطا محمد خان والیئ کشمیر په دې شرط

مجبور شو چې د اټک قلعه د فوجدارۍ نه خپل ورور جهانداد خان افغان معزول کړي او د سکھ سرکار مسلمان سپه سالار فقیر عزیزالدین ته یې بغیر جنګ وجدال حواله کړي. د دې معاهدې په نتیجه دا شو چې رهتاس نه تر اټکه سکهان قابض شول او هزاره د دوی ما تحت شوه. د پښتنو د سکهانو ځخه د هزارې علاقه بېرته اخېستو د پاره درې جنګونه وشول او عن چې ستمبر ۱۸۲۳ء کښې هری سنګھ ځخه د هزاره د پکهلي او دهتوړ په مقام جنګونو کښې زرګونه پښتانه شهیدان شول. هری سنګھ د اټک په قلعه د پښتنو د پکهلي په لار د حملې نه د بچاؤ او تحفظ په خاطر په یو خاص مقام نیل سکھ نومې مقر د کړو چې وروستو دغه ځائې د یو ښار شکل اختیار کړو او د هری پور په نوم مشهور شو. د سکھ او د انګریز سرکار دوران د پنجاب نه کښې شمېر خلق راغلل او دلته آباد شول.

ایبټ آباد

د ۱۶ ر ستمبر ۱۸۴۶ء د انګریز او سکھ سرکار د معاهدې مطابق د سکھ سلطنت د نورو فوجي مرکزونو نه علاوه جان نکلسن او هربرټ ایډورډ د ډیره جات او بنوں، جارج لارنس او رېنل ټیلر د پېښور میجر ایبټ د هزارې او مستر هربرټ د اټک اسسټنټ ریذیډنټ مقرر شول خو ۱۸۴۷ء کښې د پېښور هزاره او اټک فوجي سپه سالار سردار چتر سنګھ د دې معاهدې خلاف شو او ځان یې آزاد حکمران اعلان کړو انګریز ریذیډنټ ته هیبت واخیستل. جارج لارنس کوهاټ ته وتښتېدو

او میجر ایبټ مشوانی قبائل څخه پناه واخیسته. د انګریز سرکار او چترسنګه ترمینځ نومبر ۱۸۴۸ء د سمبر ۱۸۴۸ء او په ۲۱ فروری ۱۸۴۹ء جنګونه وشول. چترسنګه شکست وخوړو. او بمعهٔ خپل زویې شیرسنګه ګرفتار شو. انګریز سرکار د ۲۹ مارچ ۱۸۴۹ء اعلان مطابق سکه سلطنت بمعهٔ شرقی افغانستان ضبط کړو. میجر ایبټ د هزارې حاکم شو. هغهٔ په هزاره کښې د پښتنو خلاف د یو مستقل فوځی کیمپ جوړولو تابیا وکړه اول یې شیروان څخه د دې مرکز د تعمیر بند وبست وکړو. خو بیا یې اراده تبدیل کړه او د موجوده ایبټ آباد په سیمه یې دغه فوجی مرکز مقرر کړو. دلته د هندوستان مختلف علاقه جات او خصوصًا پنجاب نه د پښتون خلاف فوځ او په نور سرکاری ملازمت خلق بهرتی شول. ایبټ آباد د یوښار شکل بیا موند. د سکه د بربریت نه چې پنجاب نه کوم مهاجرین دې علاقو ته راغلی وو او غرونو کښې یې پناه اخیستی وه. دلته راغلل. جدون او ترین وغیره پښتون قبائل هُم غرونو نه راکوز شول دلته اباد شول. خپله ژبه یې هیره کړه او د هند د پنجابۍ په ژبه رنګ اوګویان شول.

* سکهوں کے قبضہ سے پہلے هزاره شامل سلطنت افغانستان مسلمانوں کے قبضہ میں تھا۔ ۱۸۴۶ء میں همراه ملک کشمیر مہاراجہ گلاب سنگھ کے هاتھ فروخت ہوا جب اُس سے بندوبست نہ ہوسکا۔ توپھر شاملِ دربار لاهور

کیا گیا۔ اس ملک کے پہاڑی لوگ ایسے جنگجو نہیں ہیں جیسے دریائے سندھ کے مغربی پہاڑوں کے لوگ خیرہ سر اور دلاور ہیں "

(حیاتِ افغانی از حیات محمد خان ملک)

د پاک بھارت د ویش نه اګاهو دلته پښتنو نه علاوه اډوړ اعوان بلوچ، بھاټیه، برهمن، ګکهړ، ګورکهه، جاټ، کرل، کشمیري، کهتري خوجه، مشواني، مغل، پراچه، قریشي، راجپوت، سید او شیخ نسلونه اباد وو.

جارج ګریرسن د هزاره د ژبې په حقله لیکي:

The Lahnda of the district of Hazara is locally known as Hindki. It is the language of the great majority of the people, but is not the only language of the district. In the extreme south - east there are also speakers of Pashto in most parts of the district and in the extreme north Gujari is spoken by the Gujars and Ajars who wander with their flocks over the hill - country. In the Tinawal hills in the west of the district there is a separate form of Lahnda called Tinawali, while in a small tract on the eastern side we have another language called Dhundli or Kairali.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV Page 565)

ترجمه: ضلع هزاره کښې لاندا " ته مقامي خلق " هندکی " وائي - دا د اکثریت ژبه ده. خو ضلع کښې دغه واحده ژبه نه ده بلکه د جنوب مشرقي اکثرو علاقو کښې خلق پښتو وائي او د دې ضلعې شمالي علاقه کښې ګوجران او اجړ چې په غرونو کښې مال ځاروي ګرځوي ګوجری وائي. د ضلعې مغرب

طرف دَ تناول په غورونو کښې دَ لاندې یو بل شکل ته دلی "
ته به ده۔ بیا مشرق طرف ته بیو ورکوټې شان علاقه کښې بلانړ به
ده چې دهو ندړلی یا کسړولی ورته وائی۔،،
میک لیګان لیکی:

In Hazara also Hindi is said to be superseding Pashto even among Pathans and allied tribes.
(Census of India 1891 by E.D. MacLagan Page 198)

ترجمه: هندی دَ هزارې پښتنو او دوی څخه ملحق قبائیل
کښې هُم دَ پښتو ځای نیسی۔

ډیره اِسمٰعیل خان

دا ځای چې دَ ډیره اسمٰعیل خان ښار ۱۴۸۸ء کښې جام اسمٰعیل خان
هوت آباد کړی دی چې دَ ملتان دَ حاکم سلطان حسین لنګاه جاګیر دار او دَ
سکیره او ډیره اسمٰعیل خان نواب وحاکم وو۔ څینې وائی چې اسمٰعیل خان
او دریا خان دوه ورونه وو۔ دَ بهکر نه بهر یې دَ دریای سندھ
بالمقابل ځای ونه چو پکړل چې خلقو څخه دریای سندھ نه دَ پورې
کښه دکو مک او امداد وکړی۔

۲ جون ۱۸۱۸ء دوې شهزاده کرک سنګه دَ ملتان دَ پښتنو
حاکم نواب مظفر خان سدوزی خلاف په حمله وړم ځل فوج کشی وکړه
او ئیا کلن نواب مظفر خان پسر شجاع خان صفدر جنګ یې زبردست
مزاحمت وکړو څو زرګونو پښتنو څخه یې جام شهادت نوش کړو او

رنجیت سنگھ، ملتان، خانګړه، مظفرګړه او شجاع آباد قبضه کړل د نواب مظفر خان زړکو نه سرائیکي، الواج، کاشتکار، رعیت او اهلکار د سکه قوم د بربریت، درندګۍ او بهمیت نه د محفوظ مقامات او پناه ګاه په تلاش شول. د دوی یو لوی تعداد د دریایې سنده نه راپورې وتو او ډیره اسمعیل خان کښې پښتنو ته په پناه اخستو مجبور شول.

د ۱۸۹۱ء، ۱۹۰۱ء او ۱۹۱۱ء د مردم شمارۍ مطابق دلته پښتنو نه علاوه اروړه، اعوان، بلوچ، بهاټیه، برهمن، ککهر، کورکهه، جاټ کشمیری، کهتری، کهوکهر، مغل، پراچه، قریشی، راجپوت، سید او شیخ وغیره نسلونه آباد دی.

جارج ګریرسن د سرائیکي په حقله لیکي:

In Sindhi, the word Siro signifies, the upper country i.e. the up-river- Country and is specially applied to upper Sind , or that part of the province which lies north of Sehwan on the Indus. From this is derived the word sirai, an inhabitant of the Siro, and Siraiki the Language spoken in the Siro
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV by G. Grierson P - 359)

ترجمه: په سندهی ژبه کښې پورته پاسنۍ علاقې ته "سیرو" وائي. یعنی هغه علاقه چې د سیند نه پورته ده او دانوم د سنده د پورتنۍ علاقې ځنه مخصوص دے. یا د صوبې هغه برخه چې د دریایې سنده په غاړه سیهون نه شمال پلو پرته ده. دې نه سیرائي لفظ جوړ دے چې د سیرو د وسیدونکو په معنی دے او چې سیرو کښې کومه ژبه ویلے شي هغې ته سرائیکي وائي.

یو بل ځای لیکي:

The local name of the upper Sind is Siro and the language of the country is a form of Sindhi , known as Siraiki or up-country Sindhi. (Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV P - 240)

ترجمه: د سندھ د پورتنۍ برخې عام نوم "سیرو" دے او ژبه یې د سندھي په رنګ ده چې د سرائیکي په نوم معروف ده - یعنې د پورته علاقې ژبه "

جارج ګریرسن وائي چې د بنوں او ډیره اسماعیل خان په خواوشا کښې کومه ژبه عام مروج ده - دا "تهالي" ده - تهالي د "تهل" په مناسبت نوم دے چې د سلسله کوه نمک او مظفرګړه ترمینځه شاړه او صحرائي علاقه ده، هغه لیکي:

The language is known as Thali or the language of the desert. The same form of speech is spoken across the Indus in Dera Ismail Khan and Bannu------- A slightly polished form spoken in the town of Dera Ismail Khan and its suburbs is known as Derawal (Linguistic survey of Pakistan Vol : IV P - 381)

ترجمه: دا ژبه په "تهالي" مشهوره ده یعنې صحرائي ژبه یې - د دریاب سندھ نه پورې غاړه او خوا وشا علاقو کښې په لږ ترقي یافته شکل کښې دا ژبه د "ډیره والي" په نوم یادیږي:

Returning north, in the northern half of the Sind Sagar Doab . and in the adjacent part of the District of Dera Ismail Khan . there is Thali or dialect of the Thal or desert. (Linguistic survey of Pakistan Vol: I. P - 137)

ترجمه: شمال طرف ته چې راشئ نو شمال کښې د سنده ساګرئم
دوآب او ورځنه ملحق د ډېره اسمعیل خان ضلع کښې تهل
یعنې تهال یا صحرا لهجه ده "

۱۷ نومبر ۱۷۰۸ء دوه چې د سکهه مذهب ګورو ګوبند سنګهه دکن کښې یو پښتون قتل کړو د هغه نارینه اولاد نه وو لو په دې وجه هغه خپل یو کم ذات مرید د راجوړي کشمیر لچهمن دیو المعروف بنده بیراګي خپل جانشین مقرر کړو. هغه دکن نه خپل پنځه پیارے (د ګورو ګوبند سنګهه مریدان) ځانه سره پنجاب ته راورسېدو. سکهان سره ملګري شول. سرهند وانباله سیمې لوټ تالان کړل. ډېرګو نه مسلمانان یې شهیدان کړل. د لاهور پورې یې ټول ځماتونه وران او وسوځل. او سکهه لښکر (خالصه دل) د هلاکو او چنګیز خان یادونه تازه کړل. آخر کار ګرفتار شو. او د بادشاه په حکم په ۱۹ د جون ۱۷۱۶ء قتل شو.

د بنده بیراګي قتل و غارت، رهزني، ډاکه ماري او لوټ تالان په نتیجه کښې سکهان د پنجاب مالدار شول او خپل درګوټي ریاستونه یې قایم کړل.

۱۷۶۱ء دوه چې احمد شاه ابدالي د پاني پت په مقام د مرهټه و پوځونو لښکر ته شکست ورکړو او د هندومت د مغلیه سلطنت د قیام خیال یې ورته کړو او د هم ختم کړو. خو د هندومت دې زبردست شکست او د مغل تباه حال حکومت د سکهه قوم په زړه کښې د سکهه سلطنت د قیام

میان دولارکسږو هغوی د پنجاب په سیمه او تالاڼ او د عام عوام تزتول او قتلول خپل معمول کړی۔ احمد شاه ابدالی د سکهانو خلاف مزید څلور ځل په پنجاب حمله آور شو۔ خو د سکهانو د جنګ طرزِ عمل او طریقه کار هغه سخت پریشان کړو۔ سکهانو د باقاعده جنګ په ځای داسې چال خپل کړو چې احمد شاه به پنجاب ته راورسېد و نو دوی به ځنګل او غرونو کښې پټ شول خو چې احمد شاه به بېرته قندهار ته ستون شو نو دوی به رابهرشول او لوټ تالان به یې شروع کړو۔

احمد شاه ابدالی په ۱۴ اپریل ۱۷۷۲ء د جزام په بیمارۍ په حق ورسېدو۔ او د هغه په ځای د هغه بزدل او غیرمستقل مزاج زوی تیمور شاه بادشاه شو خو وار د هندوستان د فتح په نیت روان شو خو د مېنځ لارې نه به بېرته راستون شو۔ د هغه دې حرکات سکهان نور هم زړه ور کړل او د هغوی فوجی قوت مستحکم شو سکهه مت د هندومت یو مستقل شکل او مذهب وو۔ د برهمن د زورزیاتې او تشدد نه تنګ مظلوم، کم قوت او ادنیٰ ذات هندو، سکهه مت ته راواوړېدل

دسکهانو فوجي بربریت او ظلم و تشدد که دغه زمانه د هندومت کم ذات هندو د سکهه مت (د هندومت نوے مذهبی زوب) په قبولیت مجبور کړو نو بل اړخ ته د دې په ضد ډېر هندوان مسلمانان شول، او که یو ځل خپل سرامان په سکهه مت کښې لیدو نو بل د اسلام سره

قبولیت کښې ۔

۱۷۹۹ء کښې د سر چکیه مثل یا خاندان مشر رنجیت سنګه د کهنیه
دلې په امداد د ګجرات د سکه بهنګیانو نه لاهور قبضه کړو۔ او اپریل
۱۸۰۱ء کښې د پنجاب حاکم اعلان شو۔ پښتانهٔ د پنجاب په سیمه جاګیر
نه محروم او دستبردار شول. هغهٔ د پښتنو په ریاستو نو یلغار جاری
کړو۔ ۱۸۰۷ء کښې یې قطب الدین افغان نه قصور قبضه کړو په
دې جنګ کښې ډیر زیات پښتانهٔ شهیدان شول ۔

.. لوگوں کے بدن کے کپڑوں تک سکھوں نے اُتار لئے ۔
عورتیں ننگے سر اور ننگے بدن ، ستر سے بے بس ہو کر
جا بجا اپنے آپکو چھپاتی پھرتی تھیں مگر کوئی جگہ امن
کی نہیں ملتی تھی ۔ بہت سی اشراف عورتیں جنہوں نے
کبھی بیگانہ مرد کی صورت نہیں دیکھی تھی ، اپنے ہاتھ
سے پھانسی لیکر مرگئیں ، کئی چاہات میں کود پڑیں ....
... بہت سے جوان عورتیں ، لڑکیاں اور لڑکے سکھوں نے
شہر سے پکڑ لئے اور غلام بنانے کے ارادہ پر پاس رکھ لئے ۔

(تاریخ پنجاب ص۱۸۳ کھنیہ لعل)

رنجیت سنګه ۱۸۱۲ء کښې د اټک په قلعه بلا مزاحمت قبضه وکړو۔
پښتنو نه یې کشمیر واخستو. ۱۸۲۱ء کښې شیر محمد افغان نه منکیره
او ۱۸۲۷ء کښې نواب شهنواز خان افغان نه یې ډیره اسمٰعیل خان

قبضه کړو۔ دغسې د پښتنو د سکګونو کلونو بالادستئ او برترۍ د بارکزي
سردارانو د سازشي ذهن په سبب ختم شوه۔

د غوري، خلجي، سادات، لودي، سوري او ابدالي شاهانو په
زمانه کښې پښتانهٔ د تاج و تخت مالکان وو۔ نو د خاندانِ غلامان او
تغلق په زمانه کې پښتنه ورسپاهي په حيثيت د اعلیٰ رُتبو خاوندان وو
بابر د دوئ په برکت د هند د سُلطنت مالک شو۔ مُغل کهٔ هر څو د پښتنو
خلاف او د راجپوت په حق کښې وو۔ ولې د راجپوت من مانی او راقضی
سردارانو د سرکشئ سمُون د پاره د دوئ ضرورت هم د پوزیاته محسوس
کېدو۔ دغه وجه وه چې د دریابې جهلم نه ښکته او د هندوستان ودکی
په زرخېزه زمکه دوئ د اهم مرتبو او جاګېرونو مالکان وو۔

ملک یې وو راکړے په پنجاب کښې متصل
حُکم د پادشاه وو صادر شوے په پرېښول
(خوشحال خان خټک)

د سکه بربریت او د رندګی وه چې د پنجاب په سیمه سکګونو کلونو
داسې آباد پښتون جاګیردار د خپل اراضي ملکیت نه دستبردار شو
د جنګونو دوران زرګونه پښتانهٔ شهیدان شول۔ د پښتون مسلمان
جاګیرونه یې سکه سردار و نیول۔ د پنجاب په سیمه د سکه خالصه دل
د ظلم و ستم نه زرګونه مسلمانان دریابې جهلم نه راپورې وتل۔

د کاغان وکلیات په کوهستان کښې ئې پناه واخیسته، تحوک د دریابې جهلم او دریابې سند هترمینځ د سند هساګر په علاقه آباد شول د مشرق نه مغرب پلو ډ مهاجرینو دا اولنۍ نقل مکانی او مهاجرت، په دې پلو یې تعداد کښې د سکه سردارانو د بربریت د لاسه د نحوانلق منتقل شول. په دې مهاجرینو کښې یو لوییې تعداد د پښتون جاګیردار کارندو، باغبان، اعوان او اهل کار هم شامل وو چې د سکه سرکار د بې سره خالصه دلی د خوف وغضب نه د دریابې سند هو په دواړو غاړو ډېره شول،

،، پنجاب پر سکھوں کا مکمل قبضہ کے بعد پورے پنجاب میں وحشت اور بربریت کا ایک نیا دور شروع ہوا - مسلمانوں کو شدید زحمتوں کا سامنا کرنا پڑا۔ ہر طرف قتلِ عام اور تاراجی املاک کا دور دورہ تھا۔ مساجد، مُسلم مدارس او مقابر مسمار کر دیئے گئے۔ اپنے مخالفوں کو صفحۂ ہستی سے مٹانا سکھوں کے نزدیک مقدس مذہبی فریضہ اور گروجی مہاراجہ کی خوشنودی کا ذریعہ تھا،،

،، سکھ حکومت کے دوران معاشرتی زندگی میں امن وسکون و اطمینان نام کو بھی نہ تھا۔ اِن حالات میں اکثر لوگ پنجاب چھوڑ کر نسبتًا پُرامن علاقوں میں چلے گئے۔،،

"لوگ پنجاب سے ترکِ وطن کر کے دوسرے صوبوں میں جانے لگے کئی سربرآوردہ مسلمان گھرانے تو بھاگ گئے اور جو باقی بچے انہوں نے طوعاً و کرہاً سکھوں کی سرداری قبول کر لی"

(تاریخ پنجاب از اقبال صلاح الدین ص ۲۳۹، ص ۳۶۶، ص ۳۶۹)

مارچ ۱۸۴۹ء دوچې د سکھ سلطنت اختتام ته ورسید و - پنجاب او د پښتنو په سیمه انګریز مسلط شو - د سکھ سردارانو او خالصه قوت او طاقت منتشر شو او انګریز د بست و کشاد مالکان شول هغوئی نهٔ غوښتل چې د پښتون سپاهیانه صلاحیت او جنګجویانه قوت دوباره بحال او مضبوط کړی - سکھ نه هم په ویره او خوف وو - د پنجاب و پښتنو خوا په سیمه یې خپل داسې منظورِ نظر کسان جاګیرداران سرداران، خانان[1]، ملکان، چودهریان او اربابان مقرر کړل چې د دوئی د حکم په تعمیل وو - د انقلاب مطلب تبدیلي وی - لویې کورونه واړه او واړه لویې شی - د دغه پالیسی په عمل نمونې په سیمه انګریز حکومت سل کاله دوام واخیست چې د ګونه میله لرې یورپ نه دلته

---

[1] مونږ دلته د هغه خان خبره نهٔ کوو چې کوم خان یا مشر د قبیلې په خوښه او مرضۍ مقرر وو، او د حاکم وخت ملا خلت پکښې شامل نهٔ وو د دغه قسم خانان یا مشی اخلاف او س هم دې کاد کښې آباددی چې د خواریه او غربت ژوند تیره وی -

د تجارت په غرض راغلی وو - د غسې پښتون نهٔ یوازې دا چې د پنجاب
او دریابې سِنده و جهلم ترمینځ جائیداد او جاګیرنه محروم شو
د هندوستان د کن او کشمیر په سیمه یې هم قوّت او شان و شوکت
ختم شو - بلکه دا به ووایو چې اصلی پښتون د چا د تورې د زړه او
شونګ شرقي چې په وطنونو مشهور وو - د سکهه او انګریز حکومت دوران ذلیل
او خوار زار شول او د ټوک ووړه پامته دار شول -



ھِندکی

د تاریخي شواهداتو، ثبوتونو، حقائق او روایاتو په رڼاکښې مونږ داو ټلي شو چې هندکی :

۱. د هندوستان د سیمې هغه باشندګان دي چې د محمودِ غزنوي په هندوستان د حملو نه وروستو مختلف ادوارکښې مسلمانان شوي دي. د هندو یا هندي کلمه کافرا و مسلمان دواړو د پاره مستعمل وه چې جائز او مناسب نۀ وه د کافرا و مسلمان په شناخت کښې فرق او پښتون راوستلو د پاره " هندکی " نوم متعارف شو.

۲. د هندوستان نه مختلف وختونوکښې پېشه ور کسبګر خلق راغلل کلو، بیا رونو کښې آباد شو. د هند په مناسبت " هندکی " مشهور شول.

۳. د مغل سلطنت نه اګاهو د پښتون قبائل اوها نه د قبیلې " مشر " یا " خان " په شخصیت بنا، وه. مغل نچل انتظامی او مالی امور د پاره " خان " نه علاوه د قبیلې مشرا رباب " مقرر کړو او دغه سلسله د سکهانو او انګریز په دور کښې جاري وه.

اول زمانه کښې د شمشیرزنۍ او بهادرۍ دور وو. د کلی بانډو

اهمیت وو. د جاګیردار او زمیندار، راج، خان، نواب څخه د عوام غریب ضرورت او حاجت پوره کېده. دغه کلي او خاني اربابانو د عام خوشحالۍ او سوکالۍ مراکز وو. د ښاریو اهمیت نه وو د هندوستان نه پوهنیات هندوان راغلل چې د برهمن د ناروښیانو نه تنګ او پرېشان وو. د پښتون خان، نواب، ملانه مت ئې اختیار کړو مسلمانان شول. دلته آباد پاتې شول.

۱۴ د هندوستان نه ډېر شودرا راوړسېدل. د کور کوڅې او حجرې صفائي یې په غاړه شوه مسلمانان شول د مصلیانو په نوم مشهور شول لکه څنګه چې انګرېز څخه شودرا هندوان راغلل چوړیان مشهور شول او عیسایان شول.

۱۵ پښتون بهادران او شمشیرزن وو. د هغه کار کړ کروندګر، دوکاندارۍ یا نور کسب هنر پېشه نه وو. د هغه کار د جنګ په میدان د مړانې او بهادرۍ خودنه او مظاهره وه د خپل رعیت استحکام او تحفظ وو نو په دې وجه هغوئ خپل اهلکار باغبان، اعوان، پراچه، نائي قصاب او جولا ته دغه کارونه حواله کړل. د دغه کسب او هنریو لویې تعداد هندوستان نه راغلي خلق وو، نو په دې وجه هندکي مشهور شول.

د پښتو نخوا په سیمه خینې کسان د هند یا هندوستان په مناسبت د هند کي په نوم شهرت لري خو د پېښور یا هزاره په سیمه اباد زیات تعداد د هغه خلقو دے چي "هند" نخه یې هیڅ قدیم تعلق ربط یا مناسبت نیشته. لکه د کشمیري ئې به کشمیري ادا وه چي د رنجیت سنګه د بربریت نه دلته راغلل. د راجپوت او هندوستاني ئې به هندکي وه. د ازبکي سردارانو ئې به فارسي وه. د انقلاب روس په وجه چي کوم ازبک تاجک دلته راغلل. د هغوئ ئې به هندکو نه وه. د چنګیز خان د درندګي او بهیمیت په سبب چي د عباسیانو څه شکست خورده لښکر دلته راو رسېدو د دغه عباسیانو ئې به هم پښتو نه وه. د هزاره، د جدون، ترین، سواتي او مشواني وغیره پښتون قبائل ئې به پښتو وه.

پېښور ښار کښې ډېر پښتانه آباد دي. سید، قریشي او بخاري آباد دي. خو هغوئ هندکو واني. مطلب دا دے چي د قام و نسل په لحاظ د هندوستان په مناسبت دلته ډېر کم هندکي آباد دي البته د دوئ ئې به "هندکو" ده. چي د سکهه سلطنت سرکاري ئې به "پنجابي" نه ورته او مشابه وه. د سرکار په ئې به خبرې د مالي منفعت باعث وې. نو لازمي ده چي دا سې حالت کښې هر کس د سرکار ئې ته اهمیت ورکوي. د پاک و هند د ویش نه اګاهو دلته په زرګونو سکهان هندوان په ښهري علاقو کښې آباد وو. تاسو که د آثار قدیمه د لائبرېرۍ سرکاري کاغذات او ریکارډ د کورټ نو تاسو به حیران شئ چي په دغه کاغذات نه نو د

هند کې نوم ذکر شته دے او نه دلته چرې په هند کې تر به مشاعره شوې نده البته د پنجابي ټکور مکهی او پښتو تر به کښې مشاعرې او محفلونه عام وو.

دلته د هغه زماني د څو مشاعرو د انعقاد په ذکر اکتفاء کوو.

په ۶/۲۴ ۲۷ پېښور کښې د پنجابي یوه مشاعره وشوه. په دغه مشاعره کښې د پنجاب، د لاهور، امرتسر او راولپنډۍ د یارلس سکهان او دوه مسلمانان شاعران شامل وو. د صوبه سرحد نه په دغه مشاعره کښې فیروز دین، مورلی سنګه، مېټهو، پرتاب سنګه او امر سنګه خاص شاعران وو.

مراسله نمبر آئی، بي، نمبر ۱۷۸۶- سیریل نمبر ۲ بتاریخ ۶/۲۴ ۱۰

د پېښور صدر بازار کښې په ۸ مئی ۱۹۲۵ء د هندو سبها د احاطه دوران کښې یوه مشاعره وشوه. په دې مشاعره کښې رام ناتهه آزاد، نارین سنګه عظم، فیروز دین، راشد اختر، شیورام ګوسوامي پنهان، کانسي رام، هیرا سنګه درد، میر هلالي، ملک سنګه، دلیپ سنګه، هرنام سنګه او نانک سنګه شامل وو.

(فائل نمبر ۳۶ سپیشل برانچ ص ۱۳۹ تا ص ۱۴۳)

په ۱۷ اکتوبر ۱۹۲۶ء یوه مشاعره وشوه چې په دغه مشاعره کښې پنځه شپږ سوه کسان شامل وو. دې مشاعره کښې سپوران سنګه پرون کرم سنګه کازلور، نانک سنګه عاجز، بهګوان سنګه بهان، هرنام سنګه صابر جوهر سنګه آزاد، نارنجن سنګه دیوانه، راجندر سنګه شیش ناګ

جي سنگه فقير، سنتوک سنگه پريم، هرنام سنگه تپش، نيرمال سنگه نيرمال هرنام سنگه دُکهي، عطار سنگه عطار، گورمکه سنگه مسافر، ملک سنگه مُسافر او جگت رام پريم شامل وو.

دغسې په ۱۸، اکتوبر ۱۹۲۶ء يوه بله مشاعره وشوه. دا مشاعره دَ مقابلې وه.

په دې مشاعره کښې فيروز دين فيروز، نانک سنگه عاجز، لال چند بسمل، پُران سنگه پُران، خاص شاعران وو.

سيريل نمبر ۲۸ بي ۲،۱ اکتوبر ۱۹۲۶ء

دَ انجمن بزمِ پنجابي پښور تحت په ۵/۲۷ ۲۲ دَ مقابلې يوه مشاعره په شاهي باغ کښې پينځه بجې ماښام کېدونکې وه دَ انجمن سيکرټري به خليل الرحمان وي مراسله نمبر ۸ س ۲۷ سپيشل برانچ سيريل نمبر ۲-۳۰ بتاريخ ۵/۲۷ ۲۱

دَ انجمن بزمِ پنجابي پښور يو اجلاس په ۵/۲۷ ۲۲ په شاهي باغ کښې وشو. په دې مشاعره کښې صينهو او سائين (احمد علي) په پنجابه کښې نظمونه واورول. دوه سوه کسانو په دې مشاعره کښې شرکت

دکړه

مراسله سپېشل برانچ نمبر 38/67 بتاریخ ۲۳ ۵/۲۷

حېراني ده چې د پاک د هند د ولېشی نه اکاهو د پښتون، هزاره
پېره اسمعیل خان، کوهاټ او خالصه ستوګن مونږ نه ځان د بناري،
هزارې وال، ډېره وال، کوهاټي او خالصه وال په نوم متعارف کوو. داسې
څه حالات پېدا شول چې د کوم نوم نه دوئ متنفر وو او د نفرت د
حقارت علامت وو او س مقدس شو او فخرېږي محسوسه وي.

په هرحال مونږ دلته د دې سیاسي بحث نه ډډه اړا اجتناب
کوو او کوشش کوو چې د ادب او تاریخ په رڼا کښې د خپلو خیالا تو
اظهار وکړو.

د پاک وهند د تاریخ په صفحات د یو خاص ټبر او نسل په لحاظ
د هندکو او هندکی ذکر قطعي نیشته. هندکو او هندکي د هندوستان
په مناسبت نوم نه دی. هند یا هندوستان د دریائ جهلم او دریابې
نوبډا مینځو مانه پرته علاقه وه. دې کښې نه خودکټ او کشمیر
شامل وو او نه د دریابې آمو او دریابې جهلم ترمینځ سیمه
د هند حصه وه.

د پښتو ادب شاعر کامګار خټک (خان) بن نامدار خان، بن اشرف خان (بن) هجري
بن خوشحال خان خټک خومره په کمال وهشر د دې خلور مختلف جغرافیائي

حدود تعین کوي:

ستا د حسن بادشاه ملک د کابل واخیست ه
اوس په هند، دکن آخلي کشمیر درو درو

فارسي ادب او د نورو ژبو کتابو نو کښې د هندوستان په مناسبت د دې ځای د وسېدونکو ژبه او د دې ځای خلق د "هندي" په نوم یاد شوي دي. د فارسي ادب په تتبع کښې د پښتو ادب، شاعران د هند په مناسبت دوی "هندي" یاد کړي دي

دولت لوانی ۱۵۵۳ع تا ۱۶۲۴ع وائی ه
پښتانهٔ عرب مُغل زیات ساده دل دی
د دُنیا له مینې ډېر هُنر هندی که

کامګار خان خټک ۱۶۷۰ع تا ۱۷۵۲ع وائی ه
د تور خال هند ودې تحهٔ توره بلا ده
په افسوس وسله رانیسی له آزا بکه

کاظم خان شیدا ۱۷۲۳ع تا ۱۷۷۸ع وائی ه
په هندی ادا ئې وکړې په ماچاري
زهٔ شیدا په زړهٔ ساده د "روه" افغان یم

علی خان ۱۷۳۷ع تا ۱۸۱۴ع وائی ه

څهٔ قسم شوخه زلفې په مخ کې هي توبه شه
ښیې دی غزولي د مصحف ته تور هندی

میاں نعیم متی نړئ ۱۷۶۲ء تا ۱۸۱۷ء وائي ــه

مدح وثناصفت که ستاخلق په هر وطن کښې
عربان وترک هندي افغان و درست مُغل

کاکن الدین ۱۷۳۰ء تا ۱۸۰۰ء لیکي ــه

دانه وایم چي پښتون یم یا هندی
بلکه یمه تا له خاکسار د دربندی

هند یا هندوستان د "تور" په معنی ډیر ځاي راسي عام مستعمل وو. د فارسی ادب د حافظ شیرازي ترن زماني هغه مشهور شعر و کوري په کوم کښي چي لغه د ماشنا په تور (هندو) خال سمرقند او بخارا بخښش کوي ــه

اگر آن ترکِ شیرازی بدست آورد دلِ مارا
بخالِ هندواش بخشم سمرقند و بخارا را

د پښتو په شعري ادب کښې هند او هندوستان د تور رنګ لفو تورو سترګو او تور خال و خط څخه عام تشبیه دے دلته د پښتو ادب د ځینو شاعرانو د شعرونو څو مثالونه ورکوو

عبدالرحمان بابا ۱۶۳۳ء تا ۱۷۱۶ء وائي ــه

په اُمید د ته لفو ونښتم په دام کښې
دو هیلے ؤم ستاد دل په هند وبار کړه

ــه

چې د یار زلفې رخسار مې په زړه نقش شو
ځیل خلوت مې خراسان و هندوستان شو

؎

ملک د هند و د حبش یې واړه زیر کړه
چې پیدا شو شهریار د نور و ظلمو

؎

ستا په زلفو په رخسار پسې رحمان شو بې وطنه
مسافر د هندوستان د خراسان دے زما روح

؎ اشرف خان هجری ۱۶۳۴ء تا ۱۶۹۴ء وائی

د هجران له تاوه ځکه هجري موکه
نور لوګي به یې که تل په هندوستان شپه

؎

زه خټک دې هسې کړم په تورو سترګو
که راشي وی په صورت د هندوستان ستا

؎ مصري خان ګګیاني ۱۶۶۵ء تا ۱۷۱۹ء وائی

دا زما له سترګو د فراق اوښکې بهیږي
یا برسات دے لاندې کړے د هند ملک و دیار
منتشر که یې بازار د ملاحت شي
د هند سکاني به نمک ور ځینې پور که

عبدالحمید بابا ۱۱۲۶ه، تا ۱۱۴۸ه، وائي

چې په هند کې تور رخسار تورځوک غریب شي
دوباره نه شي راتلی له دې جا ګُربته

~

که ښورځوک غندي سپاهي د هند ښکلو
نوراني جلوه کوي ماته په دا تور ګڼي

~

دا افسوس کړي خال و خط د نو خطانو
چې آشنا شو د حبیب په هند برات

~

د آشنا له خال و خطه معلومیږي
چې حبیب به مسافر د هندوستان شي

~

کاظم خان شیدا وائي

پکښې نشته سیاه مست د هغه سترګو
ګرځېدلی به درست هند په بنګاله یم

~

ستا د زلفو په لور د روانه خراب کاندي
که د زړګم قافله درومي هندوستان ته

~

محبّت غواړه د « دوه » له سمن دویه
سپاهان د هند خبر نهٔ دی له مینې

محمّد الله خان مومند ۱۲۷۵ تا ۱۳۵۰ وائی

دواړه شوندې دې مسیح زلفې کافرې
عجب شیخ شهٔ پهٔ دا ملک د هندوستان بار کړه

د دا تلونې د چا نیت دوباره نهٔ شی
تا چې دواړه تورې زلفې هندوستان کړې

نیت د جاروانهٔ نه معز الله د هیچانهٔ وی
مهٔ شه غوک غریب په هندوستان د تورو زلفو

د معز الله خان مومند دا یو شعر هم وګورئ چې باغبان او خط تخته
یکښې تشبیه دی. دیانه صفا ظاهره ده چې هند تخته د تعلق په بنا
د باغبان شکلونه هم تک تور وو

« خط یې ګوره له رخساره چې چاپېر شه
په ساتنه د دې باغ که باغبان خط »

علی خان هشتنغرے وائی

نور طالع زما د ترکو تورې زلفې
مسافر به مې اخبر د هندوستان که

محمدی صاحبزاده ۱۶۹۸ء (۱۱۰۹ھ) تا ۱۸۰۶ء (۱۲۲۰ھ) بن حضرت میاں عمر صاحب چمکنی وائی

ــ

تورو سترګو تورو څڼو نه خلاص څوک شو
مۀ شه هیڅ یو مسلمان په هندوبار کښ
دا په زلفو کښې مې زړۀ په غم توبت شو
روهیله کۀ بد نصیب په هندوبار کښ

میاں نعیم متی زئی وائی ــ

لکه ښکته شی پښتون په هندوبار کښ
زړۀ بې ډوب کۀ د نوخطو ښتون هسې

ــ

زړۀ مې هسې ستا په تورو زلفو بند شۀ
لکه شي ساده پښتون په هندوبار پېښر

ــ

چې دې همېش په هندوبار د زلفو کښې وهم
عین په مینځ د هندوستان کښې خلجي وښي

ــ

د زړۀ په سر باندې چیچلې یمه مار د زلفو
لکه پښتون شي بندیوان د هندوستان په مینځ کښې

ــ

قلندر آپریدے وائی

"د سپين مخ د تور د نه لفوپه آدنا وکښي
کوره راغلهٔ خراسان او هندوستان"

تاسو ولیدل چې هند   او هندوستان د "تور" په معنی
د پښتو ادب د کلاسیکي شاعرانو په کلام کښې عام مستعمل دے او د دغه هند
په مناسبت هندي، او هندو د دغه ځائې "تک تور" باشندګان دي. اوس
راځئ چې د "هندکي" نوم هم وګورو چې د پښتو ادب کلاسیکي شعرائې
د هندوستان د تک تور باشندګانو او وسېدونکو د پاره عام راوړي۔
پښتو ادب کښې خوشحال خان خټک ۱۶۱۳ء تا ۱۶۸۹ء رومنے شاعر دے
چې مونږ د "هندکي" نوم ترې متعارف کوي. د هغهٔ د مخاطبات نه صفا
معلومیږي چې هغه د هند په مناسبت هندکي یاد وي.
د خوشحال خټک دې یو شعر نه صفا برېښي چې هغه د هند په نامه
درې تومیتونه یادوي. چې په دغه کښې یو د هند په نامه آباد د هندوستان
باشندګان "هندکیان" دي۔

پښتانهٔ، مغل هندکي واړه هوښیار دي
لېونے خویوُ خوشحال دے په دامنې کښې

د پښتنو په معاشره کښې ۱۹۴۷ء نه مخکښې د "هندکي" متعلق
تصور دا وو چې دوئ تک تور، او پښتانهٔ ښکلي ښایسته سپین دي.
خوشحال خان خټک دغه تصور داسې بیانوي.

هندکي تور سکاڼ دي له موروپلاره؛ پښتانهٔ واړه سره سپین اسپين پاره

ب

تاثیر که تخم آب و هوا لری ؛
نهٔ واړه تخمونه له کره بېکاره

ب

خوشحال خان ختک د "هند کی" متعلق وائی:

چې داخل په جمع خرخ نهٔ دی په دې کښې
هغه واړه جېب هند کی د هندوستان دی

ب

د هندکی په ټاټره کښې ملکی حرکت
لکه پیاز پکښې د پیاز گنده نکهت

ب

ذات یې خبیث دے هندکی هر کړه مکره
چې ترې پیدا نهٔ شی یو خو خبیته

ب

بل ځای وائی

ال اولاد چې د آدم دے — ښهٔ یې خوئی ښهٔ یې روی[1]
هندکے ال اولاد د کوم دے — چې نهٔ روی لری نهٔ خوئی
خو د طمع پیا کدار دے — د وفا یې نشته بوئی

خوشحال خان ختک وائی چې د هندوستان په زمکه مېشته "هندکیانو" کښې مهمان نوازی او د ایران په خلقو کښې د تورې او شمشیر زنی کمال نشته

---

[1] "روی" په معنی د شکل و شباهت !!

دَ دوئ په مقابل کښې پښتانهٔ او تورانیان دَ مهمان نوازۍ او شمشیرزنۍ دواړه اوصاف لري. سه

نهٔ دَ پښتو ې برکت شته دَ هند کیو
نهٔ دَ توري برکت دَ ایرانیو
دواړه توکه مُسلّم دي کهٔ یې ګوري
په دا ملک کښې په افغان په تورانیو

خوشحال خان خټک دَ دهلی او پنجاب ترمینځ آباد «جاټ» قوم چې موږ یې دَ لته دَ هندکی په نوم پیژنو داسې مخاطب دے سه

کهٔ دَ جټا نو څهٔ برکت وے
یا یې څهٔ عقل څهٔ مصلحت وے
دَ هندوستان سره دَ هیچا کار نهٔ وو
بیا هم دَ دوئ دَ سلطنت وے

خوشحال خان خټک چې بولاق پښتنو نه دَ خپلې ناراضګۍ اظهار کوی نو دَ هغوئ عادتو نه هندکیانو څخه مشابهه کوی سه

دړې ې پښې لري خپلې مکرونه
پښتون یې مهٔ بوله بولاق هندکی دی

خوشحال خان خټک دَ عیسیٰ خیلو پښتنو جُونه دَ هندکیو ښځو سره مثال ورکوی سه

دَ هندکیو په حساب دی عیسیٰ خیلې
دَ سنبلو جُونه څهٔ خو سرپښې نې

د هندکی متعلق رحمان بابا وائی ؎

ډیر هندکی په جهان ګرزی د چا یاد دی

عشق عالی پایه د هیر او د رانجها کړه

د رحمان بابا د دې شعر اولنی مصرعه کښې د هندو لښکرو بالعموم
او دویمه مصرعه کښې د هندوستان د یو برخې "پنجاب" باشندګان
بالخصوص د "هندکی" په نوم یاد شوی دی ځکه چې د هیر رانجها
د عشق و محبت داستان پنجاب څخه مخصوص دے.

مصری خان ګګیانی لیکی ؎

چې په ذات مغل افغان دی دوئ له اصله غلامان دی

او په تېره تور هندکی خورونکی سپی لکه د دربه کړشه

مخلصی صاحبزاده وائی ؎

ستا له زلفو ستورګی ډیر کاندې خونونه

ډیر بې ترس دے تور هندکیو قزلباش

؎

بې وفا نه د وفا موندل دروغ دی

د مغل رنګ ته په څه غوا ړې له جټه

د پښتو ژبې نامتو خیاله شاعر علی خان هشتنغرے وائی

ستا له زلفو شوندې زیاتې خونخورې دی

له هندکی نه ظلم زیات کړی قزلباش

له جاټ هندکی !!

دا یې خال په سپینه غاړه کېښود حېران یم
که چیني ته د حیا نو نا ست هند کے دے

حبیب الله ۱۱۰۰ تا ۱۱۷۲ لیکي

د پر هند کي را درومي پېښور اد هم کابل ته
کله کچایا د دعا بي لــه هیرة له رانجا

د نادر شاه افشار د هند په مغل سلطنت د حملې په وخت د جهلم
د روهتاس په علاقه مېشته یو پښتون شاعر میاں فقیرالله $\frac{1139}{1151}$ کښي د «فوائد فقیرالله» په نوم د لنډو بحریو مثنوي کتاب لیکی،
هغه وائي،

تا ماهسي نیت وو جا نه، چې یې کړمه هند کو خوانه
ولیکن همراز مې نا سه پښتانه وو خوش انفا سه
دوئ سوال هم په دا نشان کړو یعنی دا پښتو بیان کړو
نو رمې دا په پښتو نه به کړو بیان واوره طالبه
بیا توفیق غواړم له خدا یه،
چې هندکو یې کړم نبکرا یه

یوسف خانې وائي:

اکر چې جوړنه دے قانون کښي دغه نظم په مضمون کښي
نه ۱ لفاظ یې برابر دي نه یې نور خه د هنر دي
خو نا مامراد تر یا ره، بندول دي برخوردار

په پښتو په هندکو بند شي
چې عام خلق بهره مند شي

میاں فقیرالله (وفات ١٧٧٦ع / ١١٩٠ هـ) د کتاب په خاتمه وائي

دایم پس له مناجاته   شه اګاه له دې حالاته
یم له هند وطن بې ځانه   د روتاس ملک دې پروانه
چې ته موږ مقام دے یاره   وده کړه ته مې دلداره
په د نیکه مې دغه ځایې وو
بزرګان مې د بل ځایې وو

د میاں فقیرالله د هندکو ته بې په حقله دې ذکر تحفه صف ښکاري چې پښتو د جهلم په سیمه ویونکې ته به لا تراوسه هندکو په نوم پېژندله.

د پښتو ته بې مشهور و معروف شاعر حضرت مولانا رکن الدین په خپل کتاب ,, مناقب غوث الاعظم " کښې لیکي :

پښتو ته به به هرچا پخوا غندله :
له هندکیو به کړکړوژ به بلله

تاسو وګئل چې د پښتو ادب کلاسیکي شاعرانو د هند په مناسبت "هندکي" یاد کړي دي. د هند خلق تک تور دي، نو په دې اساس د تورو ناقلو، تورو سترګو او تورو خالونو خط څخه تشبیه دي تاسو دا هم ولیدل چې د "هندکي" نوم پښتنو په ورومبي ځل د هندوستان خلقو د پاره متعارف کړو. دا ځکه چې اوس د نورو ټولو ځینې تاریخي کتابونه هم وکوروچې دغه کتابونه د "هندکي" په حقله څه لیکي. او دلته پښتنو یا په نورو علاقو چې د نورو نسلونو خلق آباد دي اوس سیاسیان د "هندکي" په نوم متعارف کوي آیا دوي واقعي هندکیان دي؟

نو دلته د تحوکتابونو اقتباسات او تحریرات رانقل کوم ممکن چې دې څو مثالونو څخه د "هندکي" لفظ حقیقت واضح او صفا شي.

محمد حیات خان لیکي:

"خاص شهر پشاور میں متفرق اقوام کے لوگ بستے ہیں"

(حیات افغانی ص)

محمد حیات خان یو بل ځای لیکي:

"جٹ واعوان وغیرہ لوگ معروف "ہندکی" اس علاقہ میں بہت ہیں اور متفرق اطراف سے آکر آباد ہوئے لفظ "ہندکی" سے وہ لوگ مراد ہیں کہ جو اصل پښتون نہ ہوں اور یہ سب لوگ ہمسایہ کہلاتے ہیں۔ اکثر اعوان بسبب قحط اور خشک سالی اس سرسبز اور زرخیز

(نه رحاشیه په وراندې مخ د کورئ)

علاقہ میں آکر آباد ہوئے رہے۔

(حیاتِ افغانی ص۔۔۔)

گوپال داس لیکی:

"یہ ھندکی لوگ مشرقی افغانستان کے جملہ اضلاع میں پھیلے ہوئے ہیں اور سب ھندی ہیں۔ دریائے سندھ کے مشرقی جانب سے آکر آباد ہوئے۔ اِن میں ایک تو جٹ پنجاب کی اکثر اضلاع میں زمینداری پیشہ ہیں اور بہت جٹ سندھ میں بھی آباد ہیں۔ بلوچوں اور دامان اور بنوں اور پشاور کے ضلع میں بھی ہیں .... دریائے سندھ کی مشرقی طرف کے آنے سے ھندکی کہلائے"

(تاریخ ضلع پشاور ص۔۔۔)

گوپال داس د ټبر او قام په لحاظ د پېښور ښار د وسېدونکو ذکر داسې داوری:

"یہ سب لوگ اگرچہ زبان فارسی، اردو، پشتو سمجھتے اور بولتے ہیں۔ لیکن خاص زبان اُنکی مشابہ بہ زبان پنجابی ہے۔

ك همسایه، فقیران یا خدمتګار هغه خلق دوچې د پښتون، خان، نواب زیرسایه په کوړو کو اوسېدو کښې مفت وسېدل او دوی به په عوض دوئ بلا معاوضه د مالک مکان نوکران وو. د پښتون مشرفې دوچې دوئ تر دوه وخته دوه دوه بار د کرېدا، ملېزې، وېالې او د دوئ د ننګ ناموس تحفظ کړی.

........اور مالکانِ زمین اِس جگہ کے ۲ فغان، باغبان
اعوان، سیّد، مُغل، ککی زی، مُلاّ، قاضی خیل، عرب
بجوڑی، شاطرباشی، فقیر، اخون زادہ، لوھار، ترکھان
کھتری برھمن، اروڑہ، اوداسی، بیراگی، جوگی، نھنگ
پوربیا و غیرہ ھیں۔ اِن میں سے کوئی بہ طور ورثہ
جدی، اور کوئی بہ ذریعہ زرِ خرید قابض زمین ہیں
مردم شماری و خانہ شماری یہاں کی حسبِ ذیل ہے

ھندو	۹۳۳۱
مسلمان	۵۱۶۱۶
خانہ جات	۱۴۶۲۹

د «هندکی» په حقله انګرېز مؤرخين ليکي:

Hindki , the name given to the subject Indian races, inhabiting the pathan country
(The problem of the N.W.F.P. by G.C. Collin Davies P - 44)

ترجمه: «هندکي» د هندي نسل خلقو نوم دے چې د پښتنو په علاقه کښې اوسېږي.

The Hindus state , they immigrated many generations ago from the Punjab, They have adopted many of the wild habits and martial qualities of their Muhammadan Lords and are singularly careless of restrictions about food and drink.
(Frontier and overseas expedition from India Vol : II P- 9)

ترجمه: هندوان وائي چې دوئ د لنه ډېر پخوا پنجاب نه راغلل
دوئ د مسلمان مشرانو نا د طبيعت او سپاهيانه

صلاحیتونه خپل کړل او د خوراک څښاک پابندیو نه
انفرادی طور یې پروا دی۔

The frontier tribe whether within or beyond our border , has almost without an exception a very distinct corporate existence, each tribe and within each tribe each clan, occupying a clearly defind tract of country, though they are in the Indus Valley often the owners merely, rather than the occupiers of the country, the land and smaller villages being largely in the hands of a mixed population of Hindu origin, who cultivate subject to the superior rights of the pathans. The people are included by the Pathans under the generic and semi-contemptuous name of Hindki-a term very analogous to the Jat of the Baloch frontier and which includes all Muhammadans , who being of Hindu origin , have been converted to Isalm in comparatively recent times.
(Frontier and overseas expeditions from India VOL : I . P - XIII)

ترجمه؛

" زمونږ د سرحد دننه دی او که بهر، خو سرحدی
قبائل بلا استثنا متحد وُسی) - هره قبیله او ذیلی قبیله
په یو خاص علاقه قابض دی - دوئ (پښتانهٔ) وادیٔ
سند کښې محض مالکان دی۔ قابضین نهٔ دی. جائیداد
او باندې جات اکثر د هندوانو په قبضه کښې دی او دوئ
دغه زمکې کری. خو اصلی ملکیتی مالکان پښتانهٔ دی -
دوئ پښتنو ځان څخه د یو داسې نسل په حیث شامل
کړی دی چې په یو سپک "هندکی" نوم یې یادوی
دا اصطلاح د بلوچ په سرحد پرانهٔ جاټ څخه مشابهه
ده - دې کښې هغه مسلمانان هُم شامل دی چې اول هندوان

دُوی خو اوس اوس یې اسلام قبول کړے دے ..

انګرېز محقق بیلیو لیکی :

The Hindki people are Hindus of the Kshatri or military caste. They are wholly occupied in trade and form an important and numerous portion of the population of all the cities and towns and are also to be found in the majority of the larger villages. This enterprising people transact all the banking business of the country and hold its chief trade in their own hands. By these means they prove useful to the Afghans who indeed could not get on without them and their presence in the country is consequently a desideratum. And the Hindkis, on their part, though they appear to thrive and live happily, nevertheless labour under many disabilities and restrictions of their liberty, the endurance of which is a proof of the profit they extract from those amongst whom they dwell as exiles. the Hindkis, besides paying a high capitation tax termed "Jazia" are denied many privileges, enjoyed by other races in the country who profess the Muhammadan religion. They are not allowed to perform or observe any of their religious ceremonies in public , nor are they allowed to evidence in a court of justice, nor to ride on a horseback unless bare backed. (Afghanistan and its people by H.W. Bellew P - 18)

ترجمه : ,, هندکی ،، د هندو مت د کهشتری یا فوجی ذات خلق دی . دوئ تجارت پېشه دی . د دوئ اکثریت په ښارونو کښې دُ سی . او کښې لویو کلو کښې هم آباد دی . د تجارت پیشه خلق بینکاری څخه پیوست دی او د علاقې ټول لویې تجارت د دوئ په لاس دے د غه وجه ده چې دوئ پښتنو د پاره مفید دی . او دوئ نه یې بغیر ګذاره مشکل ده . د دوئ موجودګی یو اهم ضرورت د خو ,, هندکیان ،، که یو ارخ کامیاب خوشحال بنکاری نو بل ارخ دوئ په غټ مصیبت ګرفتار

دی۔ د دوئ په آزادئ پابندی ده د چا تر منځ چې دوئ اوسی
نو لکه د یؤ اجنبی او د بې وطنه شان وخت تېروی۔ دوئ ته
دغه کټه کرانه پرېوزی۔ دې نه علاوه هندکیان د برنیات
انفرادی ټېکس یعنی جزیه هم ورکوی۔ نو بیا هم د نور
مسلمان نسلونو په نسبت هر قسم سهولیات نه محروم دی
دوئ ته دا اجازت نشته چې خپل مذهبی رسومات په ډاګه
ادا کړی او نهٔ ورته عدالت کښې د ګواهۍ ورکولو اجازت
نشته۔ دوئ په زین کړی آس سوریدے نهٔ شی او په آس به
ډله سوریږی چې په آس زین نهٔ وی۔

I have also included Kabli Pashto and Peshawari , the latter may refer to the Hindko dialect , spoken by the Hindu population in Peshawar. (Census of India 1891 by E.D. MacLagan P - 270)

ترجمه: ما په دې کښې کابلی پښتو او پښاوری ته به هم شامل کړه۔
موخرالذکر هندکو څخه تعلق لری چې د پښور هندوان یې وائی۔

The Awans, Kashmiris and other Hindkis constituted the class of Mechanics, artificers and petty traders throughout the district (Peshawar) They are styled collectively Hamsaya (Dependant) or Fakir (Vassal)
(Punjab Gazetteer , Peshawar District 1897-98 Page 143)

ترجمه: اعوان، کشمیریان او نور هندکیان د کاریګرانو، کسب ګرو
د ډله ده او پېښور ضلع کښې واړهٔ تجارت پېشه دی۔ دا ټول
خلق همسایه یا فقیران دی۔"

The Gujars are especially numerous in Yusafzai, they are distinctly of Indian blood and are probably descendants of the original Hindu population of the country
(Punjab Gazetteer Peshawar District 1897-98 page-142)

ترجمه: د یوسف زئ په علاقه د ګوجر ذات خلق ډېر یا ت دی. صفا ظاهره ده چې دوئ هندي نژاد دی او دکېنې د دې علاقې د زړو هندوانو اولاد دے.

ګریرسن لیکی:

" Hindki or Hindko, both of which means the language of Hindus, are chiefly used in the Trans-Indus districts where Pathans speak Pashto and Hindus Lahnda"
(The Linguistic Survey of Pakistan P - 234)

ترجمه:

"هندکی ده او که هندکو ده، د دواړو مطلب د هند وانو ژبه ده چې د دریاب سنده پورې غاړه په هغه اضلاع کښې وئیلے شی. چرته چې پښتانه پښتو او هندوان لاندا ژبه وائی"

ګریرسن بیا بل ځائې کښې لیکی:

Hindko is spoken only by scattered Hindus.
(The Linguistic Survey of Pakistan P-241)

ترجمه: "هندکو" محض د خورو ورو پراته هندوانو ژبه ده"

---

[1] تاسو که د ګوپال داس تاریخ ضلع پېښاور وګورئ چې ۱۸۶۹ء تا ۱۸۷۴ء پورې ماته شوې کښې یې د کپتان ای-جی هیسټنګز مهتمم بندوبست ضلع پېښاور د مشورې تحت مرتب کړې دې نو د دې علاقې هر لوبي دړوکی کلی کښې هندوان آباد وو او د دغه هندوانو ژبه "هندکی-هندکو" وه.[2]

اولف کیرو لیکی:

He was after all a man from down-country, what the pathans a little contemptuously call a Hindki.(The word means, not a Hindu but a muslim from Hindustan or even from the Punjab) "The Pathan" by Olaf Caroe Page 303".

ترجمه: بهرحال هغه (سید احمد بریلوی) دَ ښکته ملک (هندوستان) سړے وو چې پښتانه یې لږ په سپک نوم " هندکے "، یادوی او دَ دې لفظ مطلب صرف هندو نهٔ دے بلکه دَ هندوستان او عن چې دَ پنجاب مسلمان هُم مراد دے)

دَ اُردو او انګریزے ځینې تاریخي کتابونو داڅو مثالونه او اقتباسات دَ "هندکی" نوم وضاحت په څخله تاسو ولوستل. حقیقت دا دے چې پېښور دَ مختلف پېشه ورخلقو دا ستوګنې مسکن دے او دَ نسل په لحاظ دلته مختلف قسم خلق آباد دی. دَ سِکه سرکار دَ سُلطنت په سبب "لاندې"، یا هندکو ژبے زیات اهمیّت بیاموند. او "هندکی" نه علاوه دَ نورو نسلونو خلقو هم دا کاروباری او تجارتی ژبه اختیار کړه. چې دوئ کښې دَ پښتونو بې ویونکی هُم شامل وو دَ دې فائده دا شوه چې دَ پنجاب تجارت پېشه ډُنڅخه دَ دوئ ربط او تعلق ساتل آسان شول.

ګوپال داس لیکی:

" باګرام قوم، اعوان، ققایس، دُرّانی، مُغل، سیّد بُخاری فقیر جوګی، باغبان، کهتری برهمن، اورکزی، افغان رانی زی افغان کیتانی، میان خیل، محب خیل افغان، تلرزی افغان، چونکه یه ایک شهر هے اور اکثر مردم مختلف اقوام اِس پر قابض ہیں " (تاریخ ضلع پشاور ص ۵۶۹)

تاسوکهٔ دَ اېن، ډبلیو، ایف پې مختلف گزټیئر را واخلئ نو دَ انگرېز سرکار دَ مردم شمارۍ نه به ثابت شي چې هغوئي دَ دې اصولو خلق په درېو ولو کښې ولېش کړي دي ۔

۱: پښتانهٔ ۔

۲: نورنسلونه ۔
گکه ادوړه، اعوان، باغبان، بلوچ، برهمن، گکهړ، گورکهه، جاټ، کشمیري کهتري، خوجه، مُغل، پراچه، قرېشي، راجپوت، سیّد ۔ شېخ، یورپین وغېره

۳: کسبي ذاتے
په دې کښې ښیاران، چمیاران، چوهواړیان، درزیان، دهوبیان، گوجران جولاګان، کلالان، لوهاران، ماښکیان، مراثیان، ډمان، موچیان، مومیلیان نائیکان، قصابان، رنګ ریزان، زرګران اَو نورکاسبان شامل دي۔
دلته دَکو هاټ دَ سیمې دَ مردم شمارۍ یوه خاکه دَ مثال په طورکوړې

	۱۸۹۱ء	۱۹۰۱ء	۱۹۱۱ء
۱: پښتانهٔ:	۱٬۲۵٬۸۱۴	۱٬۰۳۳٬۶۲۳	۱٬۰۴۷٬۰۸۳
۲: نورنسلونه:	۴۶٬۸۳۳	۵۵٬۹۸۵	۴۸٬۶۹۲
۳: کسبي ذات:	۳۰٬۵۲۸	۲۸٬۲۵۷	۲۶٬۸۱۵

دَ ضلع پښاور مردم شمارۍ په دې ډول وه

	۱۸۹۱ء	۱۹۰۱ء	۱۹۱۱ء
۱: پښتون	۳٬۳۹٬۰۶۹	۳٬۷۰٬۶۴۳	۴٬۱۴٬۱۰۰
۲: نورنسلونه	۲٬۰۰٬۹۶۵	۲٬۲۲٬۱۹۹	۲٬۵۹٬۳۴۵
۳: کسبي ذات	۱٬۷۱٬۷۶۱	۱٬۹۵٬۸۶۵	۱٬۹۱٬۵۶۴

د پاک و هند د وېش نه اګاهو پېښور ښار کښې د سکهه او هندو مذهب
پولو ټې اکثریت آباد وو. د دوئ مالي او معاشي حیثیت د مسلمان په مقابل مضبوط
او مستحکم وو. دغه وجه وه چې د انګرېز سرکار په مخالفت کښې یو اړخ د کلوبانډو
پښتانه وو، نویل اړخ د پېښور ښار سکهان او هندوان وو چې د مختلفو
تنظیمونو تحت سرګرم عمل وو.

خو ۱۹۲۶ء کښې چې په بنګال کښې هندو انتها پسند راج پال "د رنګیلا
رسول" او کالي چرن د "مه پد ام پران" په نوم د امام حسین په تضحیک
اشتهارونه چاپ کړل نو د پېښور خوا ګوښا کښې د سکهه هندو خلاف راپورته
شول او هندو مسلم او سکهه مسلم نفرت انتها ته ورسېد و نتیجه دا شوه
چې پېښور ښار کښې آباد نابوړ حال او ذهني طور پسمانده کښ ور هندکي
مسلمانان نا رېه ور شول او د تحریکِ خلافت او نور جلسو جلوسونو کښې
د دوئ شمولیت شروع شو.

د ۱۹۴۷ء د وېش نه وروستو سکهان هندوان بهارت ته لاړل.
د ښار ښاریان اسوده حال شول، کاروباریان شول او د "لاندا"
نابه ویونکي لاندایان په هندکیانو مشهور شول.

ہِندکو

هندکو دَ "هندکو" مخفف او مبتذل لفظ دے "هند" په معنیٰ دَ هندوستان او "کو" دَ فارسي ژبي دَ گفتن مصدر نه اخذ صیغهٔ امر دے. چې معنیٰ یې "وایه" ده. دَ "کو" معنیٰ "ووایه" ده. خو دَ "کو" دغه ټکے که نورا لفاظ نه دَ مرکب شکل اختیار کړي. نو دَ مرکب حالت کښې "کو" اسم فاعل شي او دَ ویونکي په معنیٰ مستعمل شي لکه دُعاگو، بدگو، کلمه گو، قانون گو، راستگو، حق گو وغیره[1]

مطلب دا چې "هندکو" یا "هندکو" په معنیٰ دَ هندوستاني ژبو ویونکے دے او هغه کسان چې دَ هند په ژبه لکه پنجابي، لاندا، هندي، مرهټي، بنگالي، گجراتي وغیره به یې خبرې کولې. پښتنو دغه خلق "هندکو" یا "هندکو" یعني دَ هند په ژبه خبرې کوونکي بلل دَ کوم په ځاې

---

[1] وگورئ (۱) فیروز اللغات "فارسي" ص ۳۱۶ (ii) نسیم اللغات اردو از سید نسیم امروهی سعید کمپنی کراچي ص ۶۵۳ (iii) نور اللغات ص ۴۸۸ (iii) لغات سعیدي - از ایچ - ایم - سعید (۷) اُردو پښتو لغت جلد دوم. از سید انوار الحق کاکاخیل - مرکزي اُردو بورډ ص ۲۱۱۸ - جلد چهارم از مولوي نور الحسن کاکوروي ص ۸۷

"ډک" او د "ک" په ځای "ګ" پښتو کښې مستعمل دے لکه د "ورډک" په ځای "وردګ" د "کوډکان" په ځای "ګوډکان"
دغسې د کوئټه او قندهار په سیمو د خلقو ژ (ځنکو) په ځای ځنګو.

تاسو که د پښتو د ژوړ رسم الخط خطي نسخې را واخلئ نو دغه ټول کلاسیکي منابع کښې د "ګ" نوے "ک" تحریر دے لکه د ځرګند، ګل، وګوري، ګرزي، ځنګه، ګرېوان په ځای ځرکند، کل، وکوري، کرزي، ځنکه، کرېوان تحریر دي.[1]

دغه وجه ده چې د پښتو په عام خبرو اترو او تحریرات کښې "هندګو" د "هندکو" شکل اختیار کړو او د "هندګو" په ځای "هندکو" عام مستعمل شو او د هندوستان په ژبو خبره کوونکو د "هندکو" په نوم شهرت بیا موندو او د ژبیات استعمال په سبب اسمِ لسان شو.

د "هندکو" په مناسبت لفظ "هندکی" دے چې د هندکو حرفِ علت "و" په "ی" بدل شوېدے - او دغه نسبتِ لسانی اسمِ فاعل "هندکی" ترې جوړ شوے دے چې د پښتو د قواعد په اصول یو عام معمول دے - لکه ژلمو نه ژلمی، لړکو نه لړکی.

د پښتو ژبې د ګرامر یو عام اصول دا هم دے چې د کوم اسم په آخر کښې غونډه ی یا معروفه "ی" راشي نو د جمع په حالت

---

[1] ادبي ستوري جلد اول ص ۲۲، ۴۴، ۳۱۶ ته مخامخ د خطي نسخو عکسونه -

کېنې دغه "ی" نه ورورستو "ان" "ککوړ شی لکه دوبی نه دوبیان، موچي نه موچیان، چرسی نه چرسیان، قاضی نه قاضیان، پنجابی نه پنجابیان سندهی نه سندهیان، بلوچي نه بلوچیان او داسې نور ډېر اسمونه. د "هندکی" اسم هم د پښتو د ګرامر په دغه اصول ادانه لري او په دغه اساس د "هندکی نه هندکیان شو ېد ے چې په نورو الفاظو کېنې د هندکو نه هندکویان سازه شوے دے.

تاسو د "هندکی" سرخط لاندې ولوستل چې هند د تورپه معنی دے او د هند په سیمه چې څوک استوګن وو پښتنو د هندی، هندو او هندکی په نوم پېژندل. دا موهم وکتل چې هندکی هغه خلق وو چې هندوان وو او دلته پښتنو څخه وسېدل او مختلف کسب و هنر څخه وابسته وو. څوک مسلمانان شول، دلته مستقل پاتې شول او ځینې هندوان پاک بهارت ولیږی نه پس واپس هندوستان ته لاړل چې په دې کېنې اکثر د اوچت ذات لکه برهمن، کهشتری او ولیښی وو.

د ګرامر او قواعد ی بحث نه قطع نظر د هندکی په مناسبت هندکو یا هندکو په مناسبت هندکی نوم په ورړومبی ځل پښتنو متعارف کړو چې د روایاتو او تحریراتو ترمخه د کرکې، حقارت او نفرت علامت وو "ی" په "ړ" او "و" په "ړه" اوړېدل د پښتو سختې او نرمې لهجې عام اصول دی.

اوس مونږ د "هندکی" د اصل نسل د غه بحث پورې بند او د

"هندکو" ژبې په اصلیت او ساخت رڼا اچوي. گریرسن یو انګریز ژبپوهان محقق وو چې د پاک بهارت په ژبو یې یو ضخیم تحقیق د "هند د ژبو جائزه".

Linguistic Survey of India

په نوم ۱۹۲۸ء کښې مکمّل کړے دے- ۱۸۸۶ء کښې د ویانه په مقام کانګرس ته د هندوستان په ژبو د تحقیق د پاره چې یو تجویز پیش شو نو ۱۸۹۶ء کښې جارج گریرسن دې مقصد د پاره مقرر شو- د انګریز سرکار د مکمل تعاون او هر قسم وسائل باوجود دهٔ دغه لویې کار د شپې ورځې په محنت دېرش کاله کښې پوره کړو.

د دغه لویې ضخیم کار هغه برخه چې د پاکستان د ژبو نه مخصوص ده-

Linguistic Survey of Pakistan

په نوم پینځه جلده کښې چاپ دے چې د دې کښې څلورم جلد سندهي او لانډا متعلق دے.

ډاکټر گریرسن په نزد د "هندکو" هیڅ حیثیت نشته بلکه دا لانډا ده چې د مرکزي او مشرقي پنجاب د پنجابۍ نه قطعي مختلف ژبه ده. دا ژبه د پنجاب په شمال مغرب او د دریایې سنده په دواړه غاړه آباد خلق وائي- هغه وائي چې پنجابي کهٔ د مشرقي او مرکزي پنجاب ژبه ده نو "لانډا" د مغربي پنجاب ژبه ده- د لانډا مطلب دے "مغرب دې بولي" یعنې د مغربي پنجاب ژبه "هغه لیکي چې دا ژبه د چناب د غاړې رام نګر

ر رومېنه نوم رسول نګر) نه راپورته د دریاب سند ه دواړه غاړو پورې وېلې شي.

The Language of Lahnda " follows the western border of Hazara over nearly the whole of which Lahnda is the Principal language----- besides this Lahnda is spoken by Hindus in the trans-Indus districts of Peshawar, Kohat and Bannu. (د پاکستان د ژبو جائزه ګریرسن)

ترجمه : لاندا د هزارې د مغربي سرحد په ټوله علاقه هم ژبه ده. دې نه علاوه د دریاب سند ه پورې غاړه پېښور، کوهاټ او بنو کښې هندوان دغه ژبه وائي "

ګریرسن لیکي چې :

"لاندا د داردِک ژبو د کورنۍ څخه یوه **Dardic** ژبه ده داردِک ژبې په هُنزه، دیر، کوهستان، چترال، ګلګت او کشمیر کښې وېلې کېږي. هغه وائي چې سنسکرت لیکوالو د داردِک ژبه د پساچه نوم پېژندلو خو لهندي ادب په دې وجه دغه نوم منظور دک کړو چې.

They are described as a clan of Demons, of terrific appearance and brutal character. The name is said to imply that they were eaters of raw flesh.

ترجمه : د دوئ تعلق د شیطانانو قبیلې څخه وو، ویره ونکې شکل

له د بطلیموس : داردرای - د سټرېبو = دارددې - د پلیني = داردے - د سنسکرت = داردا -

اوظالمانه کرداريې وو. دانوم يې ځکه وو
چې دوئ، ډېره غوښه خوړه.
جارج ګريرسن لکه د سنسکرت ليکوالو د دا ډک په ځائې پيساچه
نوم ته اهميت ورکړو او د هندي ليکوالو برعکس يې د يې قديم
نوم ته رواج ورکړو.

It has been seen when dealing with the languages of these countries (Lahnda and sindhi) that evident traces of this Paisachi influence exist at the present day.
(Linguistic survey of Pakistan Vol : IV - P-4)

ترجمه: "لاندا" او سندهي ژبو څخه تعلق کښې صفا معلومېږي
چې اوس هم په دې ژبو د پساچه ښکاره اثرات
موجود دي.

د جارج ګريرسن ١٨٥١ء تا ١٩٤١ء د دې دومره لويې تحقيق او
دليږح څخه څرګنده ده. چې پښتنو د هندکو يا هندکي په نوم کومه ژبه پېژنده
دا په حقيقت کښې د اندو آريائي خاندان د مغربي پنجاب "لاندا" ده چې د
صوبه سرحد په مختلف علاقو کښې په مختلف لهجائي فرق ويلې شوه. د
سکه سلطنت نه اګاهو د دې ژبې زيات تعلق د پنجاب د سيمې نه
راغلو هندوانو څخه وو. نو په دې وجه دې ژبې د هندکو او هندکي
په نوم شهرت بيا موند. څو هر کله چې د پنجاب په سيمه د سکهانو د بربريت
او د هشت نه دلته مهاجرين راؤرسيدل نو د دې ژبې د ويونکو په تعداد

کښې کافي اضافه وشوه خو دغه مهاجرینو او پناه ګزینو خپل ځان د هندکو ټیم
متعارف نه کړو بلکه د علاقې په مناسبت یې خپل تشخص قایم کړو
دغه وجه ده چې چاچهان ته نباریان یا پېښوریان دوې ځوک تصول
شول. چاچهان کوهاټیان ډېره وال یا هزارې وال حساب کړو. د
سکه سرکار دوران دې ته ډېر په دې ایمه زبردست استحکام حاصل کړو
او دغه زمانه دا ته په د هندکو او پنجابۍ په نوم یادېده چې هندو
او سکه څخه وابسته نه به یا ته نې وې. البته د پاک و هند د ولښی نه
درو ستو ,, هندکی ،، نوم عام مستعمل شو چې یو نه مانه د پښتو، اردو
او انګریزیکو نکو په نز د محض د هند وانو ژبه وه۔

مونږ دلته د جارج ګریرسن د تحقیق او څېړنې څخه ځو اقتباسات
رانقل کوو چې د دغه تحریرات په رڼا کښې حقیقت واضح او صفا شي.
د ۱۹۰۱ء د پاک و هند د مردم شمارۍ په رپورټ کښې ډاکټر سر جارج ګریرسن د لاندا په حقله لیکي،

Lahnda or the language of the west (Punjabi – Lahnda the Boli) It has no literature, and has no standard form, so that it is rather a group of connected dialects than a language with a definite standard. The Eastern boundary of Lahnda may be taken as the river Chenab from the Kashmir Frontier, down to the Town of Ram Nagar in the district of Gujranwala. Thence it runs in a straight line to the North-west corner of Montgomery and across that district to the South-West corner. Its northern boundary may be taken as coinciding on the East with the range of mountains forming the southern limit of the Kashmir valley, while to the west it skirts that valley and reaches as far North as the watershed dividing the Indus from the Jehlum valley. Hence it is bounded on the west by the Kohistani of the Indus valley, till we reach the Hazara district. Thence the western boundary may be roughly taken as the Indus itself. These eastern and western boundaries are, however, indefinite. (Census of India 1931 by Mallam and Dundas. P -175)

ترجمه : "لاندا" یا د مغرب نه په پنجابي کښې "لاندا دي بولی"
ادبي علوم نۀ لري. او نه خاص اهمیت یې نشته. د ژبې نه
ژبات دا د مختلف لهجو مجموعه ده. د "لاندا" مشرقي حدود د
کشمیر د سرحد د دریایې چناب نه ځي په ښکته د ضلع ګوجرانواله
د دام نکو پورې. بیا ښځه په ښځه د منټګمرۍ شمال مغرب
آخري حد او دغه ځائي نه ورا خوا د جنوب مغرب ته رحد ګا، د دې
شمالي حدود مشرقي پلو د کشمیر وادۍ د جنوبي حد د سلسلۀ
کوه څخه یو ځائې کېږي او مغرب پلو وادۍ ته رسي
بیا شمال د هغه حد ته رسي چرته چې د دریایې سنده
او د جهلم وادۍ بېلې کړي. دلته د وادۍ سند د کوهستان
یې سرحد شي او څنګه چې مونږ ضلع هزاره ته ورسو
د مغرب حدود یې اندازه ته هم دریایې سند د کښې
تو بیا هم د دې مشرقي او مغربي سرحدات لا محدود دي.

ګریرسن وائي :

The existence of lahnda as a separate Language has long been recognised under various names such as Jajki , Multani , Hindki or Hindko and Western Punjabi
(Linguistic Survey of Pakistan. VOL - IV. P-233)

ترجمه : "لاندا" د یوې ژبې په حیث په مختلفو نومونو لکه جاجکي، ملتاني
هندکي یا هندکو او مغربي پنجابي نه کا هو نه موجود ده.

Elsewhere it is generally known as Hindko or Hindki but the dialect of Peshawar city is called Peshawari.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV. P-241.)

ترجمه؛ نور ځایه دا (لاندا) د هندکو یا هندکی په نوم مشهوره ده خو د پېښور لهجې ته پشاوري وائی.

ګریرسن لیکی؛

The main language of North - Western Frontier district of Kohat is Pashto. There are, however scattered over the district numerous Hindus , as well as other people, particularly Awans, immigrants from Jehlum, Attock and Rawalpindi.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV . page 458)

ترجمه؛ د شمال مغربي سرحد د ضلع کوهاټ د اکثریت ژبه پښتو ده. خو ضلع کښې خواره واره پراته ډېر زیات هندوان او نور کسان لکه د جهلم اټک او راولپنډۍ نه راغلی "اعوان" مهاجرین خاص دی.

جارج ګریرسن د پښتو ژبې متعلق لیکی؛

In the N.W.F.P. it is the principal language , being spoken by 1229599 people out of a total population of 2210471. Most of the remainder speak some form or other of Lahnda.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : II Page 10)

ترجمه؛ صوبه سرحد کښې پښتو د اکثریت ژبه ده چې د صوبې د ګل آبادۍ ۲،۲۱۰،۴۷۱ نه د اژبه ۱،۲۲۹،۵۹۹ کسان وائی. باقی پاتې خلق اکثر "لاندا" په یو یا بل شکل وائی ؎

؎ په دې کښې هغه وخت ملاکنډ ډویژن شامل نه وو.

جارج گریرسن په خپل تحقیق کښې د ژبې په لحاظ د ضلع پښاور ذکر په دې انداز کوی:

Peshawar is a Pashto speaking district. The population of Peshawar in 1901 was 788707 of whom 619025 spoke Pashto language. At the same time the Hindus settled in the district speak a form of North Western Lahnda. The speakers of both languages live side by side and the distinction is one of nationality , not of locality. The great city of Peshawar contains a further mixture of peoples. Here , not only are Pashto and Hindko spoken, but also Hindustani Punjabi and other languages of various parts of India ----- Hére the mixture of languages is so great that some, not without reason, describe this form of Hindko, locally known as Peshawari.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol : IV page 554)

ترجمه: پېښور د پښتو ویونکو ضلع ده ۱۹۰۱ء کښې د پېښور کل آبادی ۷۸۸۷۰۷ کسان وه. چې د دې کښې د ۶۱۹،۰۲۵ کسانو ژبه پښتو وه. دوئ ځنګه چې په دې ضلع کښې کوم هندوان آباد دی. دوئ د شمال مغرب "لانډا" وائی د دواړو ژبو خلق یو بل ځنګه یو ځائې اوسی. د دوئ تومېنځه فرق او بېلتون د علاقې په لحاظ نهٔ دے بلکه د قومیت[1] په اساس دے. د پېښور لویې ښار کښې مختلف قسم خلق آباد دی. دلته صرف پښتو او هندکو وېلې نهٔ شی بلکه دلته د هندوستان د مختلف

---

[1] دوقومی نظریه = پښتون او هندکیان = مُسلمان او هندو

علاقو نه چې لکه هندوستانی، پنجابی وغیره هم، شي. دلته دومره ډېرې نه یاتې نه چې دي چې څینې کسان څه دپیل نه بغیره د هندکو دي قسم ته مقامي لهو پېښوري نه به وائي ."

جارج ګریرسن لیکي :

Hindki or Hindko, the language of the Hindus (i.e. Non-Pathans) is the name given to Lahnda in the west of the Lahnda Tract, in which Musalmans Pashto - speaking Pathans also dwell.
(Linguistic Survey of Pakistan Vol :I page 136)

ترجمه :

" هندکي یا هندکو د هندوانو ژبه ده. چې د لاندا علاقې (جهلم) نه پورته په مغرب کښې د "لاندا" نوم دے دغلته مسلمان پښتو ویونکي پښتانه هم آباد دي ."

د سر جارج ګریرسن د هندوستان په مختلفو ژبو دغه تحقیق روان وو چې دغه تحقیق د انګرېز مؤرخینو د بحث موضوع شو او د دغه تحقیق او څېړنې خلاصه، نچوړ او اقتباسات د صوبه سرحد د مردم شمارۍ مختلف ګزټیرونو کښې شائع کېدل شروع شول. دلته د دغه اقتباسات او تحریرات څو مثالونه وړکو وړئ :

The language known to Philologists a Lahnda, which is spoken by the bulk of the people in the N.W.F.P. other than those who speak Pashto , is commonly regarded as a form of Punjabi.
(Census of India 1911 Vol : I by E.A. GAIT page 319)

ترجمه : نه ب پوهان دا ژبه د "لاندا" په نوم پېژني. د صوبه سرحد

په سیمه کښې یو اړخ پښتو وئیلې کېږي نو بل طرفته دا به
نهُم کاتي خلق وائي. دا عموماً د پنجابۍ ژبې یو قسم گڼلې شي -"

Lahnda is often called Punjabi and is known to officials as Western Punjabi , it is not a dialect of standard Punjabi but a distinct and separate language. It is variously known in the N.W.F.P. as Hindki, Hinko and Derawal.
(Census of India 1911 Vol :1 by E.A. GAIT page 330)

ترجمه : "لاندا" ته اکثر خلق پنجابي وائي او سرکاري خلق
یې مغربي پنجابي گڼي. دا د ښه پنجابۍ لهجه نه ده بلکه
د یوه نه جُدا او مختلف ده. دا په صوبه سرحد کښې په
مختلف نومونو لکه هندکی، هِندکو، او ډیره والی "مشهور ده"
پنډت تاهوی کشن کاول لیکي :

The dialect spoken in the Western Punjab and usually known Western Punjabi, have been grouped by Sir George Grierson as Lahnda.
It belongs to the Sanskritic Sub - Branch but has been influenced considerably by the Pisacha language. (Census of India 1911)

ترجمه : " د مغربي پنجاب په علاقه چې کومه لهجه ده او د مغربي
پنجابي په نوم مشهور ده نو جارج گریرسن دې ته "لاندا"
وائي. دا د سنسکرت ژبې ذیلي شاخ ده - خو
د پساچه ژبې اثر تحت ده

یو انگریز لیکوال بام فورډ " **Bomferd** " لیکي :

A Muzaffargarh Jat had no difficulty in making himself understood in Hazara, when he spoke his own dialect.
(Census of India 1911 by Latimer page 204)

ترجمه: د مظفرګړه د یو جاټ د پاره چې هغه پخپله
لهجه خبرې کوي، هزاره کښې د هغه په ژبه
د پوهېدو هېڅ تکلیف او مشکلات نشته ..

د هزاره د مانسهره تحصیل متعلق درج دي:

14288 persons in Mansehra tehsil of Hazara district, whose language is Hinko, there being no doubt that they actually use a form of Lahnda or Western Punjabi.
(Census of India 1911 Vol :XIII by C. Latimer page 194)

ترجمه: د ضلع هزاره د مانسهره تحصیل د ۱۴۲۸۸ کسانو ژبه
هندکو ده - دې کښې هېڅ شک نشته چې دوی "لاندا"
یا مغربي پنجابي وائي"

The dialect in the Western Punjab as well as among Non-Pashto speaking people of this Province and usually known as Western Punjabi, have been classified by Sir George Grierson as Lahnda or Lahndi. The people do not call these dialects by either of these names. Lahnda means the West (literally the direction in which the sun sets) and relatively to the central and Eastern Punjab, the language spoken in the tract lying in and to the west of the Punjab is called Lahnda di boli (the language of the West)
(Census of India 1921 Vol: XIV by R.B. Bhai Lehna Sing Page 198)

ترجمه: د مغربي پنجاب او د دې صوبې د غیر پښتون
لهجه مغربي پنجابي یادیږي خو جارج ګریرسن دې ته

«لانډا» یا «لانډی» وائي. ولې د دې ځائې خلق پښتانه
دا لهجې په دې نوم مونږ پېژني
د «لانډا» معنیٰ ده مغرب (یعنې هغه اړخ چرته چې نمر
پرېوزي) - نو مرکزي او مشرقي پنجاب څخه یې هم تعلق
دے دا ځکه دغلته هم وئیلے شي او د پنجاب په مغربي سیمه
هم. دې ته "لانډا دي بولی" وائي یعنې د مغرب ژبه
دهنه سنګه یوبل ځائې لیکي:

The indigenous Hindus and Sikh population throughout the province speak lahnda which is also the mother tongue of immigrants from the Western punjab (Census of India 1921 page 205)

ترجمه: د دې صوبې هندوان او سکهان «لانډا» وائي او د
هغه مهاجرینو ژبه هم ده، چې د مغربي پنجاب
نه دلته راغلي دي.

دهنه سنګه وړاندې لیکي:

Urdu, Punjabi and Lahnda are closely allied to each other and a speaker of the one, can easily exchange his thoughts with those whose mother tongue is either of the other two languages, pashto is allied to Persian while Hindko (Lahnda) Punjabi and Urdu are popularly taken to be the different dialects. (Census of India 1921)

ترجمه: اردو، پنجابي او لانډا یو بل څخه ډېر زیات
پیوستون لري. او که یو کس یو ژبه وئیلے شي
نو هغه د خپل خیالات اظهار هغه کسانو څخه په

آسانه کولے شی. که په دې نورو دوو ژبو کښې
یې یو مورنۍ ژبه وی. د پښتو ژبې تعلق فارسی
ځنې دے. خو هندکو یا لاندا، پنجابی او اردو دې
نه مختلف ژبې او لهجې دی"

لهنه سنګه وائی:

In Peshawar, Bannu and Kohat , Pashto is the language of the rural tracts just as Hindko is spoken in the urban areas. The language of the Hindus, however, is Hindko throughout the province. (Census of India 1921 Vol: XIV N.W.F.P. by R.B. Bhai Lehna Sing Page 200)

ترجمه: د پښور، بنوں او کوهاټ په کلو کښې پښتو ده
او ښهری علاقو کښې هندکو ده چې په ټوله صوبه
کښې د هندوانو ژبه ده۔

لهنه سنګه لیکی:

The Gujars of Hazara Hills and neighbouring tracts have a language peculiar to themselves and it is called Gujari. It is a dialect of Rajastani, its grammer being the same as that of the language of Jaipur in Rajputana. It is really curious that in the mountains of Hazara and Kashmir we find a dialect of a language spoken hundreds of miles to their south-east in Rajputana (Census of India Page 208)

ترجمه: د هزاره د غرشیو او همسایه علاقو د ګوجرانو
ژبه چې هم دوئ ځنې مخصوص ده او د ګوجری
په نوم مشهوره ده د راجستهان لهجه ده او د ګرائمر په
لحاظ د راجپوتانه د جېپور ژبې ځنې مشابهه ده -
حیرانی ده چې د هزاره او کشمیر په غرونو کښې موږ د

یو داسې ژبې لهجه وینو چې د دې ځای نه جنوب
مشرق پلو سکو نه میله لرې په راجپوتانه کښې
ویلې شي۔

Pashto is the language of the Pathans, Hinko is the language spoken by Non-Pathans, residents of the province and by immigrants from the Punjab. (Census of India 1931 by captain G.L. Mallam and A.D.F. DUNDAS Page 174.

ترجمه: پښتو د پښتنو ژبه ده او هندکو غیر
پښتنو ژبه ده چې په دې صوبه کښې اوسي او
پنجاب نه مهاجر راغلي دي۔

Pashto is spoken in several places close to the Indus and from the Indus Westwards upto Afghan mountain country we find Lahnda also spoken, but principally by Hindus, the Musalman language being Pashto. As we get further South in the Derajat, Lahnda more than holds its own, and is the Principal language of the plains West of the Indus.
[(i) Census of India 1911 by Latimer Page-203.
(ii) Census of India 1931 by Mallam and Dundas Page-175.]

ترجمه: پښتو د دریاب سند څنګه جوخت او دریاب
سند نه پورته مغرب پلو د افغانستان د غرنۍ علاقې
پورې د بر ځایه ویلې شي۔ "لاندا" هم خلق
وائي خو زیات تر ئې هندوان وائي د مسلمان
ژبه پښتو ده۔ مونږ چې څومره جنوب طرف
ډیره جات ته ځو نو د "لاندا" د ویونکو تعداد د
زیاتیږي او د دریاب سند د مغرب اړخ د

میداني علاقې اهم ژبه ده "

In Peshawar , Bannu and Kohat, Pashto is the language of the Agricultural population and Hindko, the language of the trading and town - dwelling population. In the village the trading classes are for the most part Hindus whose mother tongue is Lahnda. (Census of India 1931 by Mallam and Dundas Page-176)

ترجمه : پېښور، بنون اوکوهاټ کښې د زراعت پېشه خلقو ژبه پښتو ده. او هندکو د تجارت پېشه او ښاريانو ژبه ده. په کلو کښې اکثر تجارت پېشه هندوان دي او د دوئ ژبه "لانډا" ده.

The " Awans " have spread over the South of the district Attock where their dialect is called Awankari, and across the Indus into Kohat where it is spoken by Hindus and Awans scattered amongst the Pashto speaking Pathan population. Here the Lahnda is called by various names, such as Awanki, Awankari, Hindki, Hindko and Kohati. (Linguistic survey of Pakistan Vol - IV Page-242)

ترجمه : اعوان د ضلع اټک جنوبي خوا ته پراته دي د دوئ

(i) عون په معنی د مدد کونکی ده. وائي چې په هند د مسلمانانو د حملو دوران د دوئ اسلاف د غازيانو په غله او پيسه د امداد په وجه د هغه وخت مسلمان بادشاه د "اعوان" په خطاب ونازول.

(ii) اعوان زراعت پېشه دي. دوئ د خپل اصل ماخذ قطب شاه گڼي. چې د حضرت علیؓ د نسب نه وو.

(iii) جنرل کننګهم ليکي چې دوئ اصليت کښې انوان دي او د انو اولاد دے او د سيتهين د قبضې راسې د هند و پاک په زمکه مېشته را روان دي.

(iv) د ديوان سنايي مطابق عوان په معنی د ظالم، ـــ

"تا که دهقانان چو عوانان قبا پوشان شدند تخم کشت مردمان بے بار و بے برگ کرده اند

(ديوانِ حکيم سنائي از مظاهر مصفا ص۸۸

ته په اعوان کاري ده- دریابي سِنده نه پورته
په کوهاټ کښې دا ژبه په هندوانو او اعوان والئ
چې د پښتنو په مینځ کښې اوسي- دلته "لاندا"
په مختلف نومونو یادیږي-
لکه "عوانکی، اعوانکاري، هندکي، هندکو او
کوهاټي.

د پنجاب یونیورسټۍ د پنجابۍ دیپارټمنټ چیرمین او د
پنجابۍ ژبې د "کهوج" رسالې مدیر ډاکټر شهباز ملک لیکي

Jatkali , Jaferi , and Jagrali in Balochistan and Hindko in N.W.F.P all these are the dialects of Punjabi.
(Daily Frontier Post dated 11-01-1991)

ترجمه:

"بلوچستان کښې جاتکلي، جعفري، جګرالي او
صوبه سرحد کښې هندکو. دا ټولې ژبې د
پنجابۍ لهجې دي"

په اخبار کښې د پاکستان د حکومت د ۱۹۸۱ء د مردم
شمارۍ یو خاکه ښناسو وړاندې پیش کوم- دا جائزه محضاً
د ژبې په بنیاد ده، د اصل نسل یا قومیت په لحاظ
نه ده-

At Pakistan Level

Urdu	Punjabi	Pashto	Sindhi	Balochi	Brohi	Hindko	Siraiki	others	Total
60	48.17 %	13.15 %	11.77 %	3.02 %	1.21 %	2.43 %	9.84 %	2.81 %	100 %

ترجمه ۱: دَ پاکستان په سَطحِ

"اُردو پنجابي پښتو سندهي

۷.۶۰٪ ۴۸.۱۷٪ ۱۳.۱۵٪ ۱۱.۷۷٪

بلوچي بروهي هندکو سرائیکي

۳.۰۲٪ ۱.۲۱٪ ۲.۴۳٪ ۹.۸۴٪

نورې ژبې کُل

۲.۸۱٪ ۱۰۰٪

At N.W.F.P. Level.

Urdu	Punjabi	Pashto	Sindhi	Balochi	Brohi	Hindko	Siraiki	Others	Total
0.83 %	1.10 %	68.30 %	0.05 %	0.04 %	0.01 %	18.13 %	3.95 %	7.59 %	100 %.

ترجمه: ۲: دَ صوبه سرحد په سَطحِ

اُردو پنجابي پښتو

۰.۸۳٪ ۱.۱۵٪ ۶۸.۳۰٪

سندهي	بلوچي	بروهي
0.05%	۰.۰۴%	۰.۰۱%
هندکو	سرائیکي	نوري ژبې
۱۸.۱۳%	۳.۹۵%	۷.۵۹%

کُل ۱۰۰%

د پاکستان حکومت مارچ ۱۹۹۸ء کښې چې د کومې مردم شمارۍ بند وبست او اهتمام د کړو.

اوس کوروچې د دغه مردم شمارۍ څه نتائج راوځي.

Hindki

&

Hindko

BY

Khawaja Muhammad Sayel